

Türkiye'nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımları: Tarihsel ve Mekânsal Perspektif

Nuri Yavan*

Özet

Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) üzerine yapılan çalışmalar geleneksel olarak ülkeye gelen yatırımlar üzerine odaklanmıştır. Oysa son yıllarda Türk firmalarının yurt dışına doğrudan yatırımları (YDY) büyük bir artış göstermiştir. Bu makalenin amacı, Türk firmalarının yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımların tarihsel gelişimini, sektörel yapısını ve coğrafi dağılımını analiz etmektir.¹ Bu amacı gerçekleştirmek için ulusal ve uluslararası kurumlardan elde edilen ikincil verilere dayalı olarak hazırlanan tablo, harita ve grafikler yorumlanmış ve bunun yanı sıra Türkiye'de YDY üzerine yapılmış literatür değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgular dört önemli sonucu ortaya koymaktadır: Birincisi, Türk dış yatırımlarının başlangıç tarihi -bilinenin aksine- Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar inmektedir. İkincisi, Türkiye'den yurt dışına giden doğrudan yatırımların altı önemli dönüm noktası bulunmaktadır. Üçüncüsü, Türk dış yatırımlarının $\frac{3}{4}$ 'ü bankacılık, imalat sanayi, enerji ve ticaret sektörlerinden meydana gelmektedir. Dördüncüsü, Türk firmalarının yurt dışındaki yatırımları Batı Avrupa, Doğu Avrupa-Balkanlar ve Orta Asya olmak üzere üç bölgede yoğunlaşma göstermektedir. Sonuç olarak, Türk firmaları henüz küresel düzeyde olmasa da, bölgesel olarak büyük bir yatırımcı haline gelmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler

Yurt dışına Doğrudan Yatırım, Dış Yatırım, Çokuluslu Türk Şirketleri, Ekonomik Coğrafya, Uluslararasılaşma, Küreselleşme

* Yrd. Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Coğrafya Bölümü – Ankara / Türkiye
nuri.yavan@ankara.edu.tr

1. Giriş

Küreselleşme tartışmalarına paralel olarak Çokuluslu Şirketler (ÇUŞ) ve yaptıkları Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY) bugünkü dünya ekonomisinin işleyiş sürecindeki en önemli unsurlar haline gelmişler, uluslararası kuruluşlar ve akademisyenlerce yürütülen pek çok araştırmaya konu olmuşlardır. Bu alandaki araştırmalar geleneksel olarak gelişmiş ülkeler kaynaklı DYY'ler üzerine yoğunlaşmakla birlikte, son yıllarda Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ) ve Geçiş Ekonomileri (GE) kaynaklı DYY'lerin dünya yatırımları içinde gittikçe artan bir paya erişmiş olması² sebebiyle, araştırmacıların ilgisi bu ülkelere de yönelmeye başlamıştır. Nitekim son yıllarda GOÜ-GE firmalarınca yapılan dış yatırımların hızla artması ve bu ülkeler merkezli ÇUŞ'ların dünya üretiminde öne çıkmaya başlamasıyla Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) 2006 yılının Dünya Yatırım Raporu'nu "FDI from Developing and Transition Economies" (GOÜ ve GE Ülkelerinden Yapılan Doğrudan Yabancı Yatırım) başlığı altında "yurt dışına yatırımlar" konusuna ayırmıştır (UNCTAD 2006).

Türkiye'nin dış yatırımları 1990'lardan itibaren dikkat çekici derecede artmıştır. Nitekim UNCTAD'ın 2006 yılı Dünya Yatırım Raporu'nda Türkiye, BRIC (Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin) ve yeni sanayileşmiş ülkelerle (Güney Kore, Tayvan, Singapur ve Hong-Kong) birlikte GOÜ içinde dış yatırım yapan en önemli ülkelerden biri olarak gösterilmektedir. Bu raporda Türkiye, aynı zamanda bulunduğu Batı Asya bölgesinin lider dış yatırımcısı durumundadır (UNCTAD 2006: 131). Türkiye'nin önemli bir dış yatırımcı ülke olduğu pek çok Türk firmasının bölgesel, bazılarının ise küresel çapta ÇUŞ haline gelmesi gerçeğiyle de açığa çıkmaktadır (Aykut ve Goldstein 2006: 85).

Türkiye'nin Yurt dışına Doğrudan Yatırım (YDY) stoku 2007 sonu itibarıyla 12,3 milyar dolara ulaşmış ve böylece Türkiye GOÜ arasında dışarıya en fazla yatırım yapan 21. ülke haline gelmiştir. 1979 yılında yalnızca 1 ülkede, 1989'da ise 24 ülkede Türk yatırımı varken, bugün dünya genelinde 96 ülkede Türk firmalarının yatırımları bulunmaktadır (HM BAKGM 2008). Türkiye'nin YDY stokunun gayri safi yurtiçi hâsıla (GSYH) içindeki payı 1990'da %0,6 iken, 2007'de %1,9'a yükselmiştir. Yine aynı dönemde kişi başına düşen YDY miktarı 20 dolardan 163 dolara çıkmıştır (UNCTAD 2008a).

Türk şirketlerinin giderek küresel, fakat özellikle de bölgesel olarak (örneğin Orta Asya ve Balkanlar'ı içeren bölgede) önemli yatırımcılardan biri haline gelmesi, Türkiye'den yurt dışına giden YDY'nin incelenmesini ve değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Türk şirketlerinin pek çok uluslararası şirketi ya da markayı satın alması uluslararası iş çevrelerinin ve medyanın ilgisini çekmiştir. Örneğin Ülker, lüks çikolata ikonu Belçikalı Godiva'yı, Arçelik ise Almanya'nın elektronik devi Grundig'i satın alma yoluyla yurt dışına büyük bir yatırım yapmıştır. Öte yandan Koç Hol-

ding'in Fortune Global 500 listesine girmesi (Fortune 2008), dünyada küresel ölçekte faaliyet gösteren ilk 2000 şirket sıralamasında 14 Türk şirketinin yer alması (Forbes 2008), Avrupa'nın en büyük 500 şirketi arasında 12 Türk şirketinin bulunması (Financial Times 2008), Müslüman ülkelerin en büyük 100 şirketinden 24'ünün Türk firması olması (Dinar Standard 2007), dünyanın en büyük 225 uluslararası müteahhitlik firmasından 23'ünün Türk inşaat şirketi olması (ENR 2008) ve son olarak GOÜ kaynaklı en büyük 100 ÇUŞ içerisinde 2008 yılında ilk kez bir Türk şirketinin (Enka İnşaat ve Sanayi AŞ) girmesi (UNCTAD 2008b), Türk şirketlerinin artık küresel birer oyuncu olduğunu ve Türkiye'nin dış yatırımlarının ne denli önem kazandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Her yıl artan sayıda Türk firmasının yurt dışına doğrudan yatırım yapması ve böylece Türkiye'nin bölgesinde ve GOÜ içindeki büyük yatırımcılardan biri haline gelmesi, üç önemli soruyu gündeme getirmektedir: (1) Yurt dışındaki Türk yatırımları zaman içinde nasıl bir gelişme, değişim ve performans göstermiştir? (2) Türk firmaları hangi sektörlerle yatırım yapmaktadırlar? (3) Türk firmaları coğrafi olarak nereyi tercih etmektedirler? Bu sorularına bağlı olarak, bu araştırmanın amacı, Türk firmalarının yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımların tarihsel gelişimini, sektörel yapısını ve coğrafi dağılımını ekonomik coğrafya perspektifinden analiz etmektir. Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Makalenin amacı, önemi ve gerekçesinin belirtildiği giriş bölümünden sonra, GOÜ kaynaklı doğrudan yatırımlar ve Türk dış yatırımları üzerine yazılmış literatür ikinci bölümde değerlendirilmekte, veri ve yöntem ise üçüncü bölümde tartışılmaktadır. Türkiye'nin yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımların tarihsel gelişimi, sektörel ve mekânsal dağılışı dördüncü bölümde analiz edilmektedir. Son bölümde ise sonuç ve değerlendirmeler üzerinde durulmaktadır.

2. Literatürün Değerlendirilmesi

Üçüncü Dünya Çokulusluları veya GOÜ'den kaynaklanan DYY bir yüzyıl öncesine kadar eskiye dayanmakla birlikte (Yeung 1999), 1960'lı yıllara kadar GOÜ'den kaynaklanan DYY ihmal edilebilir boyutta olmuştur. GOÜ'lerin ekonomik bakımdan gelişmesi ve bu ülkelerden çıkan ÇUŞ'ların başka ülkelere DYY yoluyla yatırım yapmaya başlaması akademisyenlerin konuya olan ilgisini artırmış ve böylece GOÜ kaynaklı ÇUŞ'lar üzerine ilk araştırmalar 1970'lerin sonlarında ortaya çıkmıştır.

2000'li yılların başında küreselleşmenin kendini iyice hissettirmesi, özellikle 2003 yılından itibaren GOÜ-GE'den kaynaklanan DYY'nin büyüme hızının gelişmiş ekonomilerden kaynaklanan DYY'nin büyüme hızını geçmesi (Aykut ve Goldstein 2006: 85-86), GOÜ'den dışarı çıkan yatırımlar konusunun akademik ve politika üreten çevrelerde tartışılmasına yol açmıştır. Bu uluslar arası gelişmelerin sonucunda UNCTAD (2006,

2007), akademisyenler (Aykut ve Goldstein 2006, Dunning 2006, Khan-na ve Palepu 2006, Mathews 2006, OECD 2006, Goldstein 2007, Yeung 2007, Ramkishen vd. 2008, Sauvant 2008), danışmanlık şirketleri (Boston Consulting Group 2006, Accenture 2008) ve medya çalışanları da (Business Week 2006, Economist 2008) son yıllarda GOÜ-GE ülkelerinden çıkan firmaların ÇUŞ haline gelerek dünya çapında önemli yatırımlar yapmasını araştırmışlardır. Son yıllarda YDY hakkındaki çalışmaların yoğunlaşmasını kimi araştırmacılar “üçüncü dalga”, kimleri de “Güneyden Güneye DYY” (South-South FDI) olarak adlandırmaktadır (Aykut ve Rahta 2004). 2000'lerin başında ortaya çıkan bu süreç ile Doğu Asya (Güney Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur) ve Latin Amerika (Arjantin, Brezilya, Meksika) gibi GOÜ içinde önemli yatırımcı ülkelerin yanına Malezya, Güney Afrika, Şili, Rusya, Hindistan, Tayland, Çin ve Türkiye gibi yükselen piyasa ekonomilerinden yeni GOÜ ülkeleri de katılmış, böylece GOÜ kaynaklı yeni büyük yatırımcı ülkeler ortaya çıkmıştır.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinden beri, yaklaşık 150 yıldır, yabancı sermayeli doğrudan yatırımlara ev sahipliği yapmaktadır. Ülkenin kalkınma amaçlı sermaye ihtiyacı nedeniyle uluslararası yatırımcıları çekmek konusu, araştırmacılar ve kamu politikası yapımcıları tarafından önemsenmektedir. Türkiye'de doğrudan yatırım araştırmalarının ülkeye gelen DYY'ler üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Yavan 2006). Öte yandan Türk şirketlerinin yurt dışındaki doğrudan yatırımları üzerinde yeterince durulmamaktadır. Oysa son yıllarda Türkiye'den yurt dışına giden doğrudan yatırımlarda önemli bir artış gözlenmekte ve bu durum medya da ilgi görmektedir. Ancak aynı ilginin akademik çevreler tarafından gösterildiğini söylemek güçtür. Nitekim Türk firmaları özellikle 1990'lardan bu yana yurt dışında büyük çaplı üretim ve ticaret faaliyetlerinde bulunmakla birlikte, araştırmacılar konuyu incelemeyi uzun süre ihmal etmişlerdir. Yurt dışına doğrudan yatırımlar konusu Türkiye'nin sosyal bilimler literatüründeki bakir alanlardan biridir (Akçaoğlu 2005: 3, Kaya 2005: 137).

Türk firmalarının yurt dışına yatırımlarına dair araştırmaların 1990'ların ikinci yarısından başlayarak 2000'li yılların ilk yarısında artması (yurtiçine yapılan yabancı yatırımlara ilişkin araştırmaların 1960'larda başladığı göz önüne alındığında) konunun ne denli ihmal edildiği belirginleşmektedir. Örneğin 1987-2008 arasında Türkiye üniversitelerinde Türk firmalarınca yapılan YDY konusunu ele alan toplam 12 yüksek lisans ve doktora tez çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalardan 9'u çeşitli Orta Asya Ülkelerine yönelen Türk girişimcilerin yatırımlarını ve karşılaştıkları sorunlara, 3'ü tüm dünyaya yönelen Türk dış yatırımlarına odaklanmıştır. Ancak tezlerinin çoğunda YDY konusuna sadece birkaç sayfa ayrılmıştır. Bunlar içerisinde Türk dış yatırımlarını kapsamlıca inceleyen iki araştırma söz konusudur. Bunlardan Akçaoğlu (2005) bankacılık

sektörünü inceleme alanı dışında bırakmış, Kaya (2004) ise sadece imalat sanayi yatırımlarını incelemiştir.

Lisansüstü tezler dışında Türkiye'nin yurt dışındaki yatırımlarını ele alan başka çalışmalar da yapılmıştır (Batur 1994, Erbay 1996, Demirbağ vd. 1998, Ekonomik Forum 1998, Akış 1999, Altay 2003, İTO 2003, Çulpan ve Akçaoğlu 2003, Erdilek 2003, 2007, Batmaz 2004, Kaya 2004, Apan 2006). Türk dış yatırımları hakkındaki literatür incelendiğinde, bir bölümünün Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Rusya'ya yapılan Türk yatırımlarına odaklandığı (örn. bk. Demirbağ vd. 1998, Akış 1999) görülürken, diğer bölümünün anket araştırmasına dayalı birincil veri kullanarak Türk firmalarının dış yatırımlarını ele aldığı (örn. Kaya 2004, Akçaoğlu 2005, Apan 2006) görülmektedir. Erdilek (2007) tarafından yapılan bir çalışma ise, örnek olay yöntemine dayalı derin görüşmeler yoluyla sekiz Türk şirketinin yatırım davranışlarını incelemiştir.

Söz konusu literatürün değerlendirilmesi sonucu, Türk dış yatırımlarını ikincil verileri kullanarak analiz eden herhangi bir çalışma görülmez. Türk firmalarının dış yatırımlarının sektörel ve coğrafi dağılımları ile bu yatırımların Türkiye ekonomisinin gelişme süreci ile ilişkisini ele alan kapsamlı bir çalışma yoktur. Türk dış yatırımlarının 1980 öncesindeki durumu ve Türkiye'nin izlediği dış yatırım politikasıysa hiç incelenmemiştir. Ayrıca yurt dışına yatırımları ele alan her çalışmanın konuyu farklı bir perspektiften³ değerlendirdiği ve hiç bir araştırmanın bir diğerinin sonuçlarından yararlanmadığı görülmektedir. Bu çalışmadaysa Türk dış yatırımlarını hakkındaki araştırmalar ilk defa değerlendirilirken başka ülkeler için üretilmiş akademik literatürün sağladığı bilgi birikimi kullanılarak Türkiye'nin YDY'sini en son veriler ve bilgiler ışığında incelenmektedir.

3. Veri ve Yöntem

Araştırmanın temel veri kaynağını, Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü (HM BAKGM) tarafından tutulan ve 1979 yılından günümüze kadar olan süreyi kapsayan veri tabanı oluşturmaktadır (HM BAKGM 2008). Ayrıca UNCTAD'ın veri tabanı ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) ödemeler dengesi istatistiklerinden elde edilen ikincil verilerle çeşitli gazete, dergi ve diğer kaynaklardan sağlanan materyaller çalışmada kullanılmıştır. Bunun yanı sıra Türk dış yatırımlarına ilişkin mevcut teorik ve ampirik literatür incelenmiştir. Elde edilen veriler ve materyal sınıflandırılmış, tablo, grafik, harita ve şekiller kullanılarak yorumlanmış ve tartışılmıştır. Bu bağlamda, çalışma yöntemsel bakımdan, hem bir literatür tarama/değerlendirme araştırması, hem de Türk dış yatırımlarına ilişkin uzun dönemli verilerin toplu bir bakış açısıyla tarihsel ve mekansal yönden analiz edildiği betimsel ve keşfedici bir araştırmadır.

Kullanılan ikincil verilerin özellikleri ve veri setinin sınırlılığı üzerinde ayrıntılı olarak durmak gerekmektedir. HM BAKGM'nin oluşturduğu veriler makro veri özelliğinde toplulaştırılmış veri seti olup, firma düzeyinde mikro veri söz konusu değildir.⁴ Diğer kaynak UNCTAD verileri ise TCMB tarafından düzenlenen ödemeler dengesi istatistiklerinden alınmıştır. Bu veri seti de toplulaştırılmış makro veridir, firma düzeyinde değildir.

Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarını çalışan araştırmacılar, Türkiye'nin resmi YDY istatistiklerinin gerçek durumu yansıtmadığını ve ülkenin YDY'sini bir kaç misli daha az gösterdiğini belirtmiştir (örn. Akçaoğlu 2005: 45, Apan 2006: 32, Kaya 2005: 143). Çalışmamız da resmi verilerin Türk YDY'sini olduğundan düşük gösterdiği ortaya koymaktadır. Dolayısıyla HM BAKGM tarafından derlenen resmi veriler, Türkiye'den yasal yollar ve izinlerle Türkiye'de yerleşik kişilerce yurt dışına ihraç edilmiş ve tutarı 5 milyon ABD dolarını aşan doğrudan yatırımları kapsamaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin YDY'sine ilişkin resmi veriler, yurt dışındaki yatırımların toplam büyüklüğünü değil, Türkiye'de yerleşik kişilerin dış yatırımlarda sahip olunan sermaye taahhütlerinin Türkiye'de gerçekleştirilen sermaye ihraçlarıyla ödenmiş bölümünü kapsamaktadır (Apan 2006: 33).

HM BAKGM'ce açıklanan resmi veriler, akademik çalışmalar için de sınırlıdır. Örneğin YDY'lerin pazara giriş şekli (yeni yatırım, birleşme ve satın alma yatırımı), mülkiyet yapısı (tam sahiplik, ortak girişim), sermaye/ortaklık biçimi (yerli-yabancı, kamu-özel), firma ölçeği/büyüklüğü (KOBİ, ÇUŞ vb.) ve ayrıntılı alt sektörü (2, 3 veya 4 sınıflı) hakkında veri bulunmamaktadır. Veriler mekânsal, şehrsel ve bölgesel analizlere imkân verecek özelliklere sahip değildir. Örneğin Türkiye'den yurt dışına giden yatırımların ülkenin hangi il/şehirlerinden diğer ülkenin hangi il/şehirlerine gittiği, yani yatırımların geldiği yer ve gittiği güzergâh il/kent ölçeğinde bilinmemektedir.

4. Analiz ve Bulgular

4.1. Türkiye'den Yurt Dışına Giden Doğrudan Yatırımlarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye'nin yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımlar, ülkede izlenen genel ekonomik politikalar, YDY için yapılan yasal düzenlemeler ve yurt dışı yatırımların gösterdiği performans bakımından beş farklı döneme ayrılabilir:

- Başlangıç dönemi (1932-1979)
- Geçiş ve uyanış dönemi (1980-1988)
- Kalkış dönemi (1989-1995)
- Atılım dönemi (1996-2001)
- Kriz ve yeniden büyüme dönemi (2002-2007)

4.1.1. Başlangıç Dönemi (1932-1979)

Türkiye'nin 1980'e kadar ithal ikamesine dayalı korumacı iktisat politikası izlemesi, ülkede ciddi ödemeler dengesi sorunlarına yol açmış, bu da sermaye hareketleri ve kambiyo kontrolleri üzerinde yoğun kısıtlamalara neden olmuştur. Bu sebeple, 1980 öncesi dönemde döviz ve sermaye kaybettirici görülen yurt dışı yatırımlara sıcak bakılmamış ve bu tip sermaye çıkışlarını minimuma indiren bir yaklaşım izlenmiştir. Ancak ihracatı artırması ve döviz kazandırması gibi koşulları sağlamlası kaydıyla çok sıkı bir izin sistemi dâhilinde yurt dışına yatırımlara izin verilmiştir (Batur 1994: 10). Buna bağlı olarak 1962 yılına kadar yurt dışına doğrudan yatırımları ele alan herhangi bir yasal düzenlemeye gidilmemiştir. Türkiye'nin dış yatırımlarıyla ilgili ilk yasal düzenleme 1962 yılında 1567 Sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununa istinaden yayımlanan 17 Sayılı Kararla yapılmıştır (Resmi Gazete 1962). 23 yıl yürürlükte kalan bu düzenlemeye göre, yurt dışına aynı veya nakdi sermaye ihracı veya döviz tahsisi, Maliye Bakanlığının teklifi üzerine Bakanlar Kurulunun onayına tabi olmuştur. Ancak yurt dışında büro veya acentelik açmak ya da şube kurmak için gereken izinlerin Maliye Bakanlığınca verilmesi öngörülmüştür. Bu dönemde yurt dışına yatırım sıkı bir izin sistemine tabi tutulmuştur.

Yurt dışına yatırımın Bakanlar Kurulu Kararı gerektirdiği, döviz kaybettirici her türlü faaliyetin minimum düzeye indirildiği, sanayinin emekleme sürecinde olduğu, korumacılığın ve yabancı sermayeye soğuk bakışın had safhaya eriştiği bu dönemde, Türkiye'den yurt dışına giden sermayenin çok sınırlı olduğu bir gerçektir. Nitekim Türk firmalarının yurt dışına yatırımları hakkında 1979 öncesine ait elimizde verinin veya araştırmanın olmayışı bu durumu desteklemektedir. Aşağıda açıkça görüleceği gibi literatürün taranma ve değerlendirilmesinden elde ettiğimiz bazı kanıtlar ilk Türk yatırımlarının bu dönemde gerçekleştiğini ortaya koymaktadır.

İlk yurt dışı yatırımlar: Türkiye'nin yurt dışına yaptığı ilk doğrudan yatırım, 1932 yılında İş Bankası tarafından gerçekleştirilmiştir. İş Bankası, dış ticareti kolaylaştırmak ve Türk firmalarının ihracat mallarının pazarlanmasını sağlamak amacıyla, 1932 yılında, biri Almanya'nın Hamburg şehrinde, diğeri Mısır'ın İskenderiye kentinde olmak üzere yurt dışında iki ayrı şube açmıştır (Kocabaşoğlu vd. 2001: 209). Hamburg şubesi, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle 1940 yılında, İskenderiye şubesi ise Mısır Hükümeti'nin yabancı bankaları millileştirme kararı uyarınca, 1959 yılında sona erdirilmiştir. İş Bankası'nın yurt dışındaki ikinci girişimi, 1955 yılında Kıbrıs'a şube açılmasıyla başlamıştır. Lefkoşa'da 343 bin dolar sermayeyle açılan şubeyi, 1959'da Gazimağusa'da 29 bin dolarlık sermayeli ikincisi izlemiştir. Bunlara 1977'de Girne, 1978'deyse Ercan Hava Alanı şubesi eklenmiştir (Batur 1994: 33, Kocabaşoğlu vd. 2001: 659-688). İş Bankasının yurt dışına yönelik üçüncü girişimi, 1965 yılında Frankfurt'ta, 1974 yılında ise, Londra'da büro/temsilcilik açması olmuştur. İş

Bankası, 1973 yılında Almanya ve İngiltere'de şubeler açmak için girişimde bulunmuş; ancak devletin dış yatırımı çok sıkı kontrol etmesi yüzünden dönemin hükümetinden izin alamamıştır (Kocabaşoğlu vd. 2001: 430-431). Görüldüğü gibi öncü İş Bankası, Türk dış yatırımları tarihi açısından özel bir yere ve öneme sahiptir.

Türkiye'nin yurt dışına ikinci doğrudan yatırımı, 1945 yılında Vehbi Koç tarafından yurt dışında yerli sermayeyle açılan ilk Türk şirketi olan *Ram Commercial Corporation*'dir. Bu şirket dönemin hükümetinden izin alındıktan sonra 25 bin dolar sermayeyle New York'ta kurulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişecek ticaretten pay almayı hedefleyen şirketin asıl amacı, Türkiye'den Amerika'ya mal almaya gelen resmi heyetlere mal satmak ve danışmanlık olmuştur. Umulan sonuç alınmadığı için şirket 1954 yılında kapatılmıştır (Koç 1973: 74).

Vehbi Koç'un bu hamlesinden 33 yıl sonra, 1978'de Sakıp Sabancı Almanya'da EXSA Handels GmbH-Frankfurt'u kurmuştur. 1997 yılında tasfiye edilene kadar Sabancı Holding'in ve Türkiye'nin dışa açılma hamleleri içinde önemli bir adım olan bu şirket, Türk firmalarının yabancı kuruluşların Türkiye'deki temsilcileri yoluyla yaptığı pahalı ithalatı, Türk şirketlerine ucuz fiyatla temin etmeyi sağlamak için kurulmuştur (Sabancı 1985). İş Bankası gibi, Koç ve Sabancı holding tarafından yapılan bu yatırımlar da ilk olmaları nedeniyle Türk dış yatırımlar tarihi içinde önemli bir yere sahiptir.

Türk bankalarının yurt dışı yatırımları: Türk dış yatırımları açısından önemli dönüm noktalarından biri, 1961 yılından itibaren Türk göçmenlerin Batı Avrupa ülkelerine gitmesidir. 30 Ekim 1961 tarihinde, Türkiye ile Almanya arasında imzalanan misafir işçi alımı anlaşmasıyla (Mutluer 2003: 35) sosyal ve ekonomik ilişkileri itibarıyla kendi içine kapalı bir toplum olan Türkiye, ilk kez yaygın bir dış temas imkânı bulmuştur. 1960'larda Almanya'da yaşayan Türk nüfusa hizmet amacıyla, Türkiye merkezli⁵ firmaların yatırımları ortaya çıkmıştır. Almanya'ya Türk göçünün başlamasıyla kurulan bu ilk Türk firmaları, öncelikle kendi yurttaşlarının beklentileri yönünde hizmetler üretecek ve tüketim ihtiyaçlarını giderecek sektörlerde faaliyet göstermişlerdir (Şen vd. 2008). Ayrıca Türkiye ile Almanya arasında gelişen ticari ilişkiler ve Almanya'da sayıları gittikçe artan Türk kökenli yurttaşların bankacılık hizmetlerine olan ihtiyacının hız kazanmasıyla köklü Türk bankaları yurt dışına yatırım yapma kararı almışlardır.

Daha önce belirtildiği gibi İş Bankası yurt dışına yatırım yapan ilk banka olmuştur. Ziraat Bankası, 1964 yılında Almanya'nın Frankfurt, 1975'de Hamburg şehrinde temsilciliklerle yurt dışına açılma serüvenine başlamıştır (Ziraat Bankası 1973: 307). Ayrıca 1975 yılında Lefkoşa, Girne, Gazimağusa ve Güzelyurt'a şubeler açarak yurt dışı yatırımlarına Kıbrıs'ı da

eklemiştir. Yine Halkbank 1978 yılında Lefkoşa'da şube açmıştır. Öte yandan, Yapı Kredi Bankası 1976'da Londra'da, 1977'de de New York, Münih ve Köln'de temsilcilikler açmak suretiyle ilk dış yatırımını gerçekleştirmiştir. Osmanlı Bankası 1969 yılında Londra'da, Emlak Bankası 1972 yılında Berlin'de, Şekerbank 1972 yılında Köln'de, Akbank 1973 yılında Londra'da, Halkbank 1974 yılında Köln'de, Vakıfbank 1974 yılında Frankfurt'ta ve Garanti Bankası 1975 yılında Cenevre'de temsilcilikler açmak suretiyle yurt dışına yatırım yapmışlardır (TBB, 2008).

KİT'lerin yurt dışı yatırımları: Türkiye'nin yurt dışı yatırım tarihi açısından ikinci önemli dönüm noktasını, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) dışarıya yaptığı yatırımlar oluşturmaktadır. 1980'lere kadar Türkiye ekonomisinde kamunun önemli bir ağırlığa sahip olduğu gözönüne alındığında, Türkiye'nin yurt dışına yaptığı ilk yatırımlarda KİT'lerin önemli rol üstlendiği görülmektedir. Nitekim bir KİT olan Devlet Demiryolları İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TCDD), 1956 yılında İsviçre'deki Eurofima ve Belçika'daki ICF (Intercontainer-Interfigo) ve BCC (Bureau Central de Compensation) adlı şirketlere demiryolu malzemesi temin etme ve soğuk hava tertibatlı vagonlar imal etme gereğiyle ortak olmuştur. Bu yatırımı, kamu kaynaklı ilk YDY olarak değerlendirmek mümkündür. Ayrıca Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikası (SEKA), 1965 yılında banknot kağıdı üretmek için Pakistan'daki Security Papers Ltd. adlı şirkete %10 oranında ortak olarak yurt dışına yatırım yapan ikinci kamu kuruluşu olmuştur. Yine bir başka KİT olan TEKEL'in (Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri), 1975 yılında sigara üretimi amacıyla KKTC'deki Kıbrıs Türk Tütün Endüstri Ltd. şirketine ortak olması bir diğer kamu kaynaklı doğrudan dış yatırımdır (Apan 2006: 82-85).

Türk inşaat şirketlerinin dış yatırımları: Türkiye'nin yurt dışı yatırımları açısından üçüncü önemli dönüm noktası, 1970'lerin başında Türk inşaat şirketlerinin dışarıya açılmasıdır. Gerçekten Türk firmalarının yurt dışı yatırımlara başlamasında inşaat şirketleri önemli rol oynamıştır. 1970-1975 döneminde Türk inşaat şirketleri uluslararasılaşma sürecinin ilk aşaması olan taşeron olarak Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde (Libya, Suudi Arabistan, Irak, Ürdün ve Kuveyt) büyük projeler üstlenmişler; 1976-1980 arasında ise firmalar bu bölge ülkelerinde yüklenici (contracting) şirketler açmışlardır⁶ (Kaynak ve Dalgıç 1991: 70). Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde iş yapan Türk inşaat şirketleri büyüdükçe, faaliyetlerini inşaat dışı sektörlerle kaydırmış ve eskiden müteahhit olarak iş yaptıkları ülkelerde daha sonra büyük projelerin yatırım ve işletmesini üstlenen "yatırımcı" konumuna gelmişlerdir. Ayrıca Türk inşaat şirketlerinin, söz konusu ülkelerdeki faaliyetleri Türkiye'den yapılan ihracatı artırmış, diğer sektörlerde üretim yapan Türk firmalarının yatırımlarını bu ülkelere yö-

neltmesine neden olmuş ve böylece Türk inşaat şirketleri, Türk dış yatırım tarihi açısından öncü bir rol üstlenmiştir.

1932-1979 döneminde Türk firmalarınca yurt dışına yapılan doğrudan yatırımlar değerlendirildiğinde dört temel özellik göze çarpmaktadır: Birincisi, ihracatın artırılması, döviz israfının önlenmesi ve ithalatın daha ucuza, kolay ve verimli şekilde yapılabilmesi amacıyla Türk firmaları dış ticarete ağırlığı olan ülkelere çeşitli yatırımlar yapmışlardır. İkincisi, Türk firmaları Avrupa ile ekonomik ilişkilerin artması, bu ülkelerde yaşayan Türk vatandaşlarına hizmet ve işçilerin döviz tasarruflarından faydalanmak amacıyla, başta Almanya olmak üzere yurt dışında işçilerin yoğun olduğu bölgelere yatırım yapmışlardır. Üçüncüsü, devlete ait KİT'ler yabancı ülkelerdeki firmalarla çeşitli ortaklıklar kurarak dışarıya yatırım yapmışlardır. Dördüncüsüyse Türk inşaat şirketleri önce taşeron, daha sonra yüklenici ve en sonunda da bizzat yatırımcı olarak yurt dışına yatırım yapmışlardır.

Bütün dövizlerin Maliye Bakanlığının emrinde ve sıkı kontrolünde olduğu, dışarı yatırım yapmak için Bakanlar Kurulu Kararının gerektiği bu dönemde, bir yandan KİT'ler ve Türk inşaat şirketleri, öbür yandan bazı önemli bankalarla ülkenin en büyük özel şirketlerinin yurt dışına doğrudan yatırımları görülmektedir.

4.1.2. Geçiş ve Uyanış Dönemi (1980-1988)

24 Ocak 1980 ekonomik kararlarıyla Türkiye, ithal ikamesine dayanan, içe dönük sanayileşme politikasını terk ederek, ihracata dayalı, dışa açık sanayileşme politikasını benimsemiştir. İhracatı arttırmaya odaklı bu politika değişikliğiyle ülkenin dış ticaret rejimi ve sermaye hareketleri aşamalı olarak liberalleştirilmiştir. Bu dönemde, Türkiye'ye gelen yabancı yatırımlara karşı liberal bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Türkiye, 1980'li yıllarda uluslararasılaşma gereğinin farkına vararak, yurt dışı yatırımlara önem vermeye başlamıştır. Nitekim bu dönemde Türkiye'den yurt dışına sermaye ihracını düzenleyen 17 Sayılı Karar, 1983 ve 1984 yıllarında çıkarılan 28 ve 30 Sayılı Kararlarla değiştirilmiştir (Resmi Gazete 1983, 1984). Bu Kararlar neticesinde yurt dışına 3 milyar dolara kadar aynı ve/veya nakdi sermaye ihracı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın (HDTM) iznine tabi olmuş; bunu aşan miktarlar için ise Bakanlar Kurulunun onayı gerekmiştir. Yeni Kararlarla kambiyo kontrolleri gevşemiş, izin prosedürü kolaylaştırılmış, bürokratik işlemler azaltılmış, Bakanlar Kurulunun yetkisi daraltılmış ve devletin yurt dışı yatırıma bakışı negatif olmaktan çıkmıştır (Batur 1994: 16). Birçok Türk firması ilk dış yatırımlarını bu dönemde yapmaya başlamıştır.

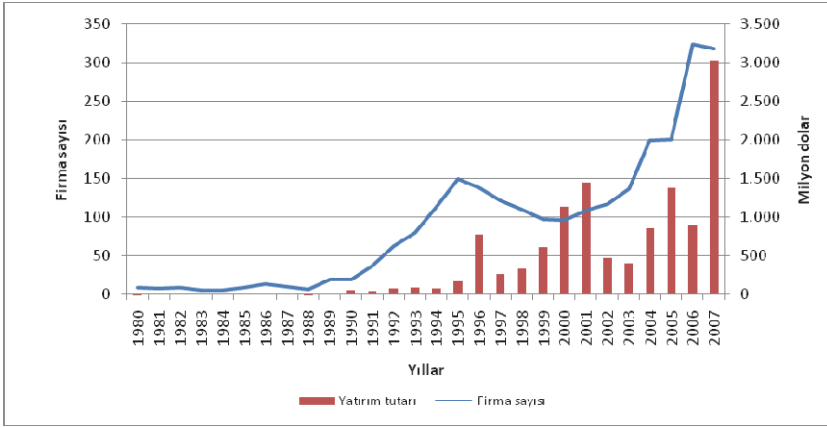
Tablo 1: Yurt dışına Doğrudan Yatırım Yapan Türk Firmalarının Sayısı ve Yatırım Tutarı (1980-2007)

Yıllar	Firma sayısı	Firma sayısı	Yatırım tutarı	Yatırım tutarı	Ortalama yatırım tutarı
	(akım)	(stok)	(akım, dolar)	(stok, dolar)	(dolar)
1980	9	9	861.041	861.041	95.671
1981	8	17	6.761.515	7.622.556	845.189
1982	9	26	17.366.341	24.988.897	1.929.593
1983	6	32	15.125.296	40.114.192	2.520.883
1984	6	38	8.053.369	48.167.562	1.342.228
1985	10	48	9.385.363	57.552.925	938.536
1986	14	62	8.066.627	65.619.552	576.188
1987	11	73	25.506.019	91.125.570	2.318.729
1988	7	80	1.688.737	92.814.307	241.248
<i>1980-1988</i>	<i>80</i>	<i>80</i>	<i>92.814.307</i>	<i>92.814.307</i>	<i>1.200.918</i>
1989	20	100	18.682.237	111.496.544	934.112
1990	20	120	58.121.856	169.618.400	2.906.093
1991	37	157	48.104.550	217.722.950	1.300.123
1992	63	220	83.244.659	300.967.609	1.321.344
1993	80	300	89.720.100	390.687.709	1.121.501
1994	114	414	81.817.306	472.505.015	717.696
1995	150	564	174.859.234	647.364.249	1.165.728
<i>1989-1995</i>	<i>484</i>	<i>564</i>	<i>554.549.942</i>	<i>674.364.249</i>	<i>1.352.371</i>
1996	138	702	779.029.137	1.426.393.386	5.645.139
1997	122	824	268.306.728	1.694.700.115	2.199.235
1998	111	935	331.676.695	2.026.376.810	2.988.078
1999	98	1.033	617.021.422	2.643.398.232	6.296.137
2000	97	1.130	1.133.337.191	3.776.735.423	11.683.889
2001	109	1.239	1.452.824.700	5.229.560.123	13.328.667
<i>1996-2001</i>	<i>675</i>	<i>1.239</i>	<i>4.582.195.874</i>	<i>529.560.123</i>	<i>7.023.524</i>
2002	117	1.356	474.662.597	5.704.222.720	4.056.945
2003	137	1.493	407.866.183	6.112.088.903	2.977.125
2004	200	1.693	857.449.788	6.969.538.691	4.287.249
2005	201	1.894	1.380.083.763	8.349.622.454	6.866.088
2006	324	2.218	907.038.042	9.256.660.497	2.799.500
2007	318	2.536	3.027.651.892	12.284.312.389	9.520.918
<i>2002-2007</i>	<i>1297</i>	<i>2.536</i>	<i>7.054.752.266</i>	<i>12.284.312.389</i>	<i>5.084.638</i>
Toplam	2536	2.536	12.284.312.389	12.284.312.389	4.843.972
Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.					

Türk dış yatırımları açısından 1980'li yılları, anlayış ve politika değişikliği bakımından bir *geçiş dönemi*, firmaların yurt dışı yatırım performansı bakımından ise bir *uyanış* dönemi olarak tanımlamak mümkündür. Şekil 1'den anlaşıldığı gibi, 1980-1988 arasında Türkiye'nin yurt dışına yaptığı yatırımla-

rın durağan bir seyir izlediği görülmektedir. Bazı yıllar küçük artışlar olmakla birlikte, yıldan yıla kayda değer bir gelişme söz konusu değildir. Dolayısıyla 1980-1988 döneminde, Türk dış yatırımlarında bir kıpırdanma olmakla birlikte henüz düzenli bir artış trendinin yakalanamadığı ve yatırımların genelde küçük miktarda olduğu görülmektedir. Bu ilk yatırımların büyük bir bölümü Batı Avrupa ülkelerine yapılmıştır. Batı Avrupa, geleneksel olarak en büyük ticaret ortağımız olması ve çok sayıda Türkün burada yaşamasına bağlı olarak, Türk firmaları için en önemli yatırım merkezi olmuştur. Bu dönemdeki yatırımların çoğu bankacılık sektöründe yoğunlaşmıştır.

Şekil 1: Yurt dışına Yatırım Yapan Türk Firmalarının Sayısı ve Yatırım Miktarı (1980-2007).



Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

4.1.3. Kalkış Dönemi (1989-1995)

Türkiye'den yurt dışına yapılan doğrudan yatırımlardaki en önemli dönüm noktalarından biri, iki nedenden dolayı 1989 yılıdır. Birincisi 1989 yılında yayımlanan 32 Sayılı Kararın yürürlüğe girmesiyle kambiyo mevzuatı liberalleştirilerek, uluslararası sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Bu Kararla birlikte dövizin alımı ve yurt dışına çıkarılması serbest hale getirilirken, yurt dışına sermaye ihracına ilişkin YDY mevzuatı liberalleştirilerek, dış yatırımın önündeki engeller büyük ölçüde kaldırılmıştır. 32 Sayılı Karara göre yurt dışına gidecek sermayenin 25 milyon dolara kadar olan miktarı HDTM'nin iznine, bunu aşan miktarı ise Bakanlar Kurulunun onayına bırakılmıştır. Ayrıca yurt dışında büro, temsilcilik veya acentelik açmak ya da benzerlerini kurmak için gereken izinler, 28 ve 30 Sayılı Kararda olduğu gibi, HDTM'nin iznine tabidir (Resmi Gazete 1989). İkincisi ise, 1989 yılında Sovyetler Birliğinin dağılarak yerine Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) kurulmasıyla Türk firmalarının Batı

Avrupa ve Orta Doğu'dan sonra Doğu Avrupa ve Orta Asya'ya da yönelme imkânı bulmasıdır. Gerçekten de özellikle Türk Cumhuriyetlerinin ortaya çıkmasının yarattığı olumlu konjonktürle bu ülkelerde yeni pazarların ve fırsatların ortaya çıkması ve Türk firmalarının bundan faydalanmak istemesi, yurt dışına giden yatırıma ivme kazandırmıştır.

1989 yılından itibaren devletin, hem Eximbank yoluyla, hem de teşvik mevzuatında yaptığı düzenlemeler yoluyla, BDT ülkelerine, bilhassa da Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yapılan YDY'yi teşvik etmesi (Yüksel 1999: 318) bir diğer önemli aşamadır. Ayrıca Türk firmalarının Rusya ile 1987'de yapılan doğalgaz anlaşmasının getirdiği avantajları kullanması; Türk inşaat firmalarının ÇUŞ haline gelerek faaliyetlerini yeni bölgelere (Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan BDT bölgesine) kaydırması ve taahhüt işlerinin yanında üretim ve ticaret işine girerek faaliyetlerini çeşitlendirmesi ve artırması; 1990, 1991 ve 1993'de YDY mevzuatında çeşitli değişiklikler yapılarak dış yatırımın kolaylaştırılması, KOBİ'lerin yatırımcı olarak ortaya çıkması, bankacılık sektörünün Türklerin yoğun yaşadığı ülkelere doğru hızla büyüme-leri ve son olarak 1988'den itibaren Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'nın (TPAO) petrol aramaya yönelik yatırımlara başlaması, 1990'lı yıllarda Türkiye'den yurt dışına giden yatırımların artmasına yol açmıştır.

Belirtilen nedenlerle 1989'dan itibaren yurt dışına giden yatırımlar istikrarlı bir trend izleyerek sürekli büyüme göstermiştir (Şekil 1, Tablo 1). 1989-1994 arasında yavaş yavaş yükselen ve bazı yıllarda durağan bir seyir izleyen dış yatırımlar, 1994 ekonomik krizinin etkisiyle 1995 yılında büyük bir sıçrama yapmıştır. Bu dönemde YDY, ihraç edilen sermaye tutarı ve firma sayısı açısından önemli bir artış kaydetmiştir (Şekil 1). Nitekim bir önceki dönem olan 1980-1988 arasında yılda ortalama 9 firma 10 milyon dolar civarında yıllık yatırım yaparken, 1989-1995 döneminde yılda ortalama 69 firma yurt dışında kurulmuş ve bunlar ortalama 79 milyon dolar yatırım yapmışlardır. Dahası 1980-1988 arasında toplam 93 milyon dolar YDY yapılırken, 1989-1995 arasında Türkiye yurt dışına toplam 555 milyon dolar yatırım yapmıştır (Tablo 1). Bu dönemde de Türk firmalarının yatırım için en fazla tercih ettiği bölge geleneksel olarak Batı Avrupa ülkeleri olurken, yatırımların da çoğunluğu yine bankacılık sektöründe yoğunlaşmıştır. Ancak bu dönemde ilk kez Doğu Avrupa ve Orta Asya ülkelerine giden firma sayısı Batı Avrupa'ya yatırım yapan Türk firması sayısını aşmış ve böylece BDT ülkeleri Türk yatırımcılarının yeni ilgi alanı olmuştur.

4.1.4. Atılım Dönemi (1996-2001)

Türkiye'den yurt dışına giden yatırımlar açısından dördüncü önemli dönüm noktasını 1996 yılında Gümrük Birliğiyle başlayan süreçtir. Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB) ile Gümrük Birliğine katılması neticesinde

Türk dış yatırımları çok büyük bir sıçrama yapmıştır (Akçaoğlu 2005: 208-213, DPT 2005: 54). AB ile Gümrük Birliğine başlanması sonucu yerli firmalarla yabancı firmalar iç pazarda kıyasıya rekabet etmeye başlamış ve böylece Türk firmaları için ulusal ve uluslararası pazardaki rekabet koşulları aynılaşmıştır (Akçaoğlu 2005). Görüldüğü gibi Gümrük Birliği süreci büyük bir rekabet etkisi yaratmak suretiyle, Türk firmalarını yurt dışı pazarlara açılmaya zorlamıştır.

Bu dönemde firma sayısı durağan bir seyir izlerken, YDY miktarı yıldan yıla sürekli büyüme göstermiştir (Tablo 1, Şekil 1). Yani iki kriz arası (1994 ve 2001 krizi) dönemde Türk firmaları yurt dışına önemli miktarda yatırım yapmışlardır. 1989-1995 arasında yılda ortalama 69 firma 79 milyon dolar yatırım yaparken, iki kriz arasındaki dönemde yılda ortalama 113 firma yurt dışında kurulmuş ve bunlar ortalama 764 milyon dolar yatırım yapma performansına erişmişlerdir. Bir önceki dönemde (1989-1995) Türkiye yurt dışına toplam 555 milyon dolar, 1996-2001 arasındaysa 4582 milyon dolar yatırım yapmıştır. 2000 yılında Türkiye'nin dış yatırımları ilk defa yıllık bazda 1 milyar dolara ulaşmış, Cumhuriyet tarihinin en büyük ekonomik krizi olan 2001 yılında ise, 1,5 milyar dolara yaklaşarak zirve yapmıştır. Şekil 1'de de görüldüğü gibi, 1996 yılında Türkiye'nin YDY'si 779 milyon dolara fırlamıştır. Bu fırlama da Türk firmalarının yurt dışında 356 milyon dolar değere sahip 5 adet satın alma işlemi yapmasının önemli bir payı vardır. Ancak 2000 ve 2001 yılları için aynı etkiden söz etmek mümkün değildir. Dış yatırımların bu iki yılda büyük sıçrama yapmasını daha çok iç piyasadaki rekabetin ve krizin artması ve dış âlemdeki çekici faktörlerin etkisiyle açıklamak mümkündür. 1990'lı yıllarda yurt dışına yapılan yatırımların artmasında Türkiye'nin yabancı ülkelerle bu dönemde *Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması*'na (YKTK) ilişkin ikili yatırım anlaşmaları imzalamasının da payı vardır. Nitekim 1990-2001 arasında Türkiye 58 ülkeyle ikili yatırım anlaşması imzalamıştır (UNCTAD 2008a). Oysa 1989 yılına kadar, sadece 7 ülkeyle YKTK anlaşması imzalanmıştır.

4.1.5. Kriz ve Yeniden Yükselme Dönemi (2002-2007)

Türkiye'nin 2001 yılında yaşadığı büyük ekonomik kriz, hiç şüphesiz Türk firmalarının yurt dışı yatırım kararlarını önemli derecede etkilemiştir. Krizle birlikte ülke ekonomisinde yaşanan daralma, makroekonomik istikrarsızlığın ve belirsizliğin artması, firmaların dışarıya yatırım yapma imkânını etkilemiştir. Türk lirasının dolar karşısında devalüe edilmesi, yatırımlarını finanse etmek için yabancı para cinsinden borçlu olan firmaların etkilenmesine yol açmış, bu da yatırımların azalmasına yol açmıştır. 2001 krizinin özellikle Türk bankacılık sektörünü derinden sarsması ve krizle birlikte birçok bankanın batması ya da el değiştirmesi, dış yatırımların azalmasında önemli rol oynamıştır. Nitekim kriz öncesi 1,5 milyar dolara dayanan yıllık YDY mik-

tarı, krizi takip eden yıl %71 oranında azalarak 475 milyon dolara inmiştir (Tablo 1). 2003 yılında da krizin etkisinin devam ettiği görülmektedir. Ancak Türkiye ekonomisinin 2002-2007 arasında yakaladığı yıllık ortalama %7'lik yüksek büyüme hızından Türk firmaları da payını almıştır. Gerçekten de kriz sonrasında hızla yeniden yapılanmaya giden firmaların, ülkedeki makroekonomik şartların ve yatırım ortamının iyileşmesi, bankacılık sektörünün yeniden toparlanması ve AB'ye üyelik sürecinin yarattığı pozitif atmosfer sonucu yurt dışı yatırımlarını artırdığı görülmektedir. Şekil 1'de görüldüğü gibi, 2004 yılında başlayan yeniden yükselme süresi, 2005 yılında kriz öncesi düzeyini yakalamış ve 2007 yılında 3 milyar dolarlık dış yatırım ile rekor kırmıştır. 2001 Krizi sonrası YDY'nin artmasında, Haziran 2003'de yürürlüğe giren 4875 Sayılı yeni DYY Kanunuyla Türkiye'nin adeta yabancı sermayeli firma akınına uğraması sonucu meydana gelen rekabet etkisinin de önemli payı bulunmaktadır. 2006 yılı sonunda, AB'ye tam üyelik ve uyum süreci çerçevesinde YDY mevzuatında önemli bir değişiklik yapılarak izin sistemini tamamen ortadan kaldırmış (Resmi Gazete 2006) ve böylece yurt dışına sermaye ihracı tümüyle serbest hale getirilmiştir. Bu durum 2007 yılında Türk firmalarının dış yatırımlarını tetikleyici bir rol oynamış olabilir. Ayrıca 2002-2007 döneminde yapılan YDY'nin artışında, geçmiş dönemlere nazaran Türk firmalarının kriz sonrası dönemde yeni yatırımlardan daha çok birleşme ve satın alma yatırımlarına yönelmesi etkili olmuştur. Gerçekten de son yıllarda Türk firmaları giderek artan oranda yurt dışındaki şirketleri satın alarak büyümeyi bir strateji olarak benimsemişlerdir. Örneğin 2007 yılında Türkiye'den yapılan YDY'nin 3 milyar dolara ulaşmasının en önemli nedenlerinden biri, Ülker'in lüks çikolata ikonu, 80 yıllık Belçikalı Godiva'yı 850 milyon dolara satın almasıdır. Görüldüğü gibi, Türk firmalarının yurt dışındaki şirketleri ve yabancı varlıkları satın alabilecek finansal kapasitesinin artması sonucu, son 5 yıldır Türk firmaları dünyanın birçok büyük markalarını satın alarak yurt dışında büyüme yolunu seçmişlerdir.

2002-2007 döneminde 1297 Türk firması yurt dışına 7 milyar doları aşan tutarda yatırım yapmıştır. 2001 yılında 5,2 milyar dolar olan YDY stoku, 2007 yılı sonunda 12,2 milyar dolara yükselmiştir (Tablo 1). Böylece yılda ortalama 216 Türk firması, 1,2 milyar doları bulan sermayeyi yurt dışına ihraç etmiştir. Bu rakamlar, bir önceki dönemle kıyaslandığında, Türk dış yatırımlarının 2002 yılından itibaren kayda değer bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır.

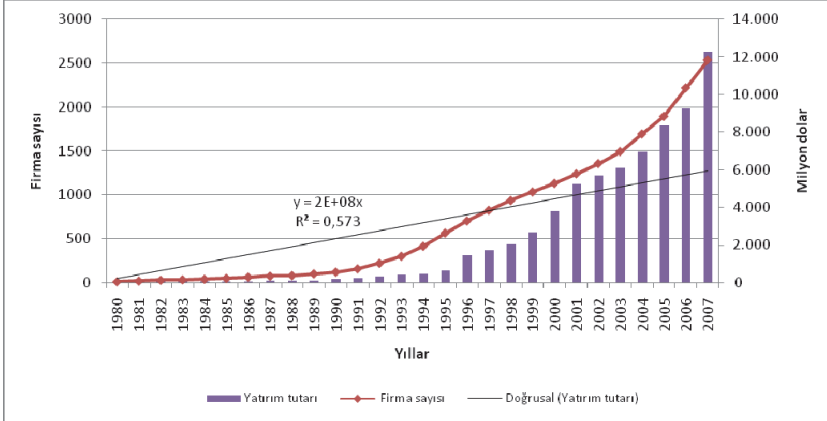
4.2 Türkiye'nin Doğrudan Dış Yatırım Performansı

Şekil 2 Türk dış yatırımlarının 1980-2007 arasındaki performansını kümulatif olarak ortaya koymaktadır. Buna göre, Türkiye'nin yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımlar, gerek firma sayısı olarak, gerekse yatırım tutarı olarak sürekli artmıştır. Bu artış, özellikle 1990'ların ortalarından itibaren belirginlik kazanmış, 2000'li yıllarda ise önemli bir hacme ulaşmıştır.

Hakikaten 1980'ler boyunca Türk firmalarının yurt dışına yatırımı durağan bir seyir izlemiş; ancak 1989'dan itibaren firma sayısı, 1996'dan sonra ise yatırım miktarı sürekli büyüme göstermiştir. Nitekim şekil üzerindeki doğrusal regresyon çizgisi de Türk dış yatırımlarının yıllar itibarıyla büyüme eğilimi gösterdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin YDY performansını mutlak rakamlara dayalı olarak ortaya koyduğumuz yukarıdaki analizi bir adım ileriye taşımak ve ülkenin dış yatırım performansını göreceli olarak değerlendirmek için UNCTAD tarafından geliştirilmiş beş ayrı göstere kullanılmıştır. Bu göstergeler dış yatırımların, hem ülke ekonomisinin gelişme seyri içindeki yerini, hem de GOÜ içerisindeki yerini ortaya koymaktadır.

Şekil 2: Türk Dış Yatırımlarının 1980-2007 Dönemindeki Birikimli (Stok) Gelişimi.



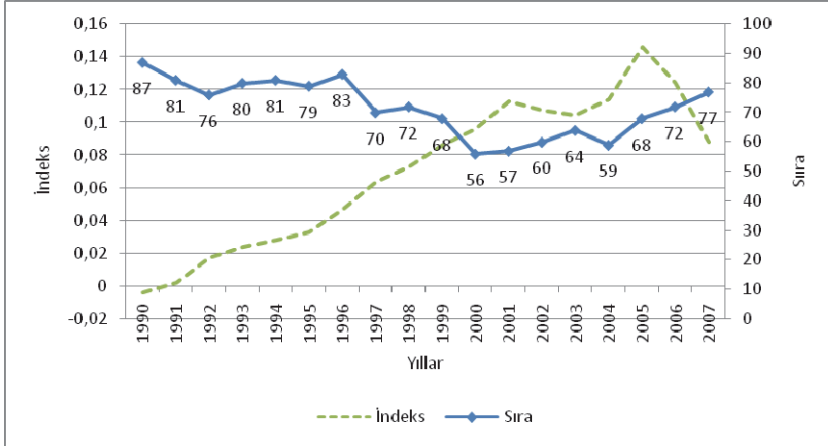
Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

UNCTAD tarafından her bir ülke için hazırlanan *doğrudan dış yatırım performans indeksi* (Outward FDI Performance Index), bir ülkenin YDY'sinin dünya YDY'si içindeki payının, bu ülkenin dünya GSYH'sindeki payına oranını ifade etmektedir (UNCTAD 2008b: 34). 1990 yılından bu yana yayınlanan bu indekse göre, Türkiye'nin doğrudan dış yatırım performans indeksinin son iki yıl dışında sürekli yükseldiği görülmektedir (Şekil 3). Nitekim Türkiye 1990 yılında, 128 ülke arasında YDY performansı bakımından 87. sırada yer alırken, 2007 yılında 140 ülke arasında 77. sıraya yükselmiştir. Hatta 2000 yılında, Türkiye 56. sıraya kadar yükselmiştir. Bu durum 1990'ların başından itibaren Türk firmalarının sahip olduğu avantajların arttığını ve firmaların bu avantajları doğrudan dış yatırım yoluyla kullandığını göstermektedir.

UNCTAD tarafından hazırlanan *diğer performans göstergeleri* şunlardır: (1) YDY stokunun GSYH'a oranı, (2) YDY akımının gayri safi sabit sermaye

yatırımlarına (GSSSY) oranı, (3) kişi başına düşen YDY stoku ve (4) YDY akımının GOÜ YDY akımı içindeki payı. Şekil 4 Türkiye'nin dış yatırım performansını göreceli olarak ortaya koyan göstergeleri yansıtmaktadır. Buna göre, Türkiye'nin YDY stokunun GSYH'ya oranı 1990 yılında, %0,6 iken, 2007 yılında %1,9'a çıkmıştır. Aynı dönemde YDY akımının GSSSY'ye oranı %0,0'dan, 2007 yılında %1,5'e yükselmiştir. Diğer taraftan kişi başına YDY, 1990 yılında 20 \$ iken, 2007'de 163 \$'a çıkmıştır. Ayrıca aynı dönemde, Türkiye'nin, hem dünya, hem de gelişmekte olan ülkelerden kaynaklanan YDY akımı içindeki payı %-0,1'den %0,8'e tırmanmıştır. Son olarak Türkiye'den yapılan doğrudan sermaye ihraçlarının gelişmekte olan ülkelerin toplam DYY stoku içindeki payı son on yıldır sürekli artış göstermektedir: 1997'de %0,33 iken, 2000'de %0,42, 2007'de ise %0,53'e çıkmıştır.

Şekil 3: Türkiye'nin Dış Yatırım Performans Göstergesi (1990-2007).



Kaynak: UNCTAD 2008c'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

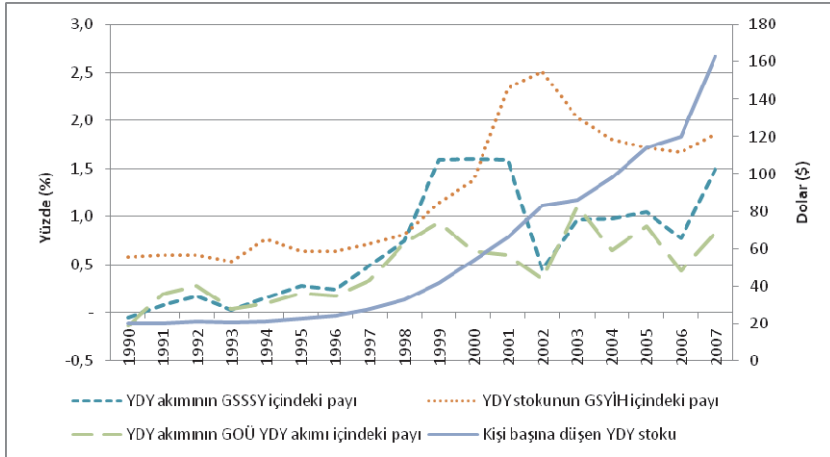
4.3. Türk Dış Yatırımlarının Sektörel Kompozisyonu

Tablo 2 Türkiye'den yurt dışına giden yatırımların 2007 itibarıyla hangi sektörlerle yöneldiğini ortaya koymaktadır. Tabloya göre, Türk dış yatırımlarının %58-59'u hizmet, %40-43'ü de sanayi sektörüne yoğunlaşmıştır. Henüz tarım sektöründe bir dış yatırım yoktur. Türkiye'ye özgü olmayan hizmet sektörünün payının yüksekliği, dünya genelindeki eğilime paralel olarak, GOÜ'den giden doğrudan yatırımlarda hizmet sektörünün en büyük payı alması ve öneminin giderek arttırmasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye'nin yurt dışındaki doğrudan yatırımlarının sektörler göre dağılımı dönemler itibarıyla incelendiğinde, 1989 yılında yurt dışına yatırımların %92'si hizmet sektörüne yapılırken, 1999 yılında hizmet sektörünün payı %77'ye, 2007 yılında ise %58'e düşmüş; buna karşın imalat sanayinin payı %8'den %23'e, sonra da %43'e yükselmiştir (Şekil 5). Bu durum Türk dış

yatırımlarının 2000 sonrası sektörel yapı olarak önemli bir dönüşüm geçirdiğine işaret etmektedir. Ancak bu, dünyadaki gelişmeler ve trendlerle uyumlu değildir; çünkü 1980 sonrası, gelişmiş dünyadan ve GOÜ'den kaynaklanan doğrudan yatırımlar imalat sanayisinden hizmetlere (özellikle de bankacılık, sigortacılık, finans ve turizm gibi alanlara) kaymıştır (Dunning 1993, Dicken 2007). Oysa Türk dış yatırımları son yıllarda hizmet sektöründen sanayi sektörüne kayma eğilimi göstermiştir. Bunun temel nedeni, Türk firmalarının 2001 yılından sonra enerji sektörüne, özellikle de petrol ve doğalgaz üretimine büyük yatırımlar yapması ve böylece enerji sektörünün kısa bir zamanda dış yatırımlar içinde %25'lik paya erişmesidir. 2000 yılında kadar sanayi sektörü Türk dış yatırımlarının yaklaşık 1/4'ünü meydana getirirken, 2008 yılında %43 gibi büyük paya sahip olmuştur.

Şekil 4: Türk Dış Yatırımlarının Seçilmiş Göstergelere Göre Performansı (1990-2007).



Kaynak: UNCTAD 2008a'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Hizmet sektörüne yatırımlar ayrıntılı analiz edildiğinde, bankacılık, diğer mali hizmetler ve sigortacılıktan oluşan finans sektörünün, son yıllar hariç Türkiye'nin yurt dışına giden yatırımlarının yarısından fazlasını oluşturduğu ve bu nedenle ilk sırayı aldığı dikkati çekmektedir (Şekil 5). Bankacılık faaliyetinin dış yatırımda bu denli büyük bir öneme sahip olmasının nedenlerinden biri, bankaların Türklerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerde şube açması, banka/finans kuruluşu kurması veya bu tür kuruluşlara iştirak etmesidir. Nitekim bankacılıkla ilgili yatırımların çoğunun, *Türk göçmeler*, *Türk azınlıklar* ve *Türk soydaşların* yaşadığı ülkelere yapılması, bu gözlemimizi doğrulamaktadır. Bankacılık alanındaki dış yatırımların %60'ının Batı Avrupa'ya, %11'inin Balkanlara ve %8'inin de Orta Asya'daki Türk Cumhuriyetlere gitmesi tesadüf değildir.

Ticaret sektörü ortalama %13'lük bir payla Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarında bankacılık, imalat sanayi ve enerjiden sonra dördüncü sırada yer alırken,

hizmet sektörü içinde bankacılıktan hemen sonra gelmektedir (Şekil 5, Tablo 2). İnşaat, telekomünikasyon, turizm ve ulaştırma sektörleri, ortalama %9 civarında oldukça küçük bir paya sahip olmakla birlikte, giderek önemi artmaktadır. İletişime dayalı hizmet yatırımlarının son dönemde önemli bir ivme kazandığı dikkat çekmektedir. Mutlak değer itibarıyla büyümeyle birlikte göreceli olarak inşaat sektörünün payı zaman içinde azalmış; ancak son yıllarda istikrarlı bir seyir izlenmiştir. Bu sektörlerdeki yatırımcıların 2/3'ü, bankacılıktaki gibi, Batı Avrupa'yı seçmekle birlikte, ticaret alanında Doğu Avrupa ve Balkanların; inşaat alanında Doğu Avrupa ve Kuzey Afrika'nın; turizm, ulaştırma ve haberleşme alanlarındaysa, Orta Asya'nın kayda değer sayıda firma tarafından yatırım yeri olarak tercih edildiği görülmektedir.

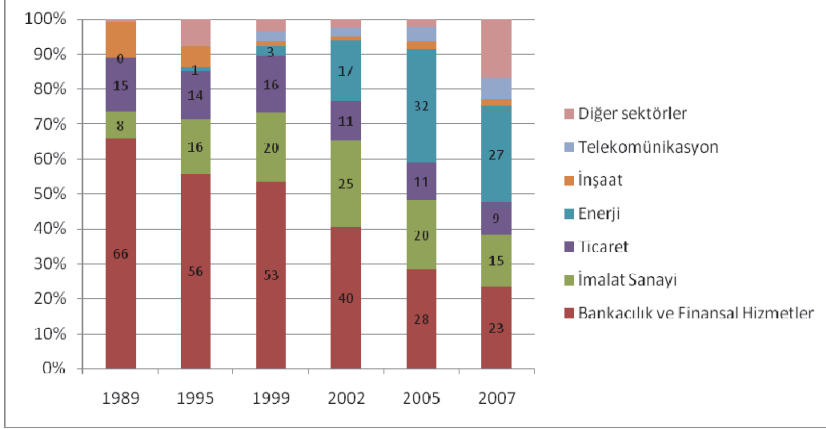
Tablo 2: Türkiye'nin Yurt dışındaki Doğrudan Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (2007, Stok)

TCMB İstatistikleri			HM BAKGM İstatistikleri		
Sektörler*	YDY miktar	%	Sektörler	YDY miktar	%
Tarım sektörü	0	0,0	Tarım sektörü	0	0,0
<i>Tarım, Avcılık, Ormanlık ve Balıkçılık</i>	0	0,0	Sanayi sektörü	5.221	42,5
Sanayi sektörü	4.822	39,5	<i>Madencilik</i>	28	0,2
<i>Madencilik ve Taşocakçılığı</i>	28	0,2	<i>İmalat Sanayi</i>	1.830	14,9
<i>İmalat</i>	1.786	14,6	<i>Enerji</i>	3.363	27,4
<i>Elektrik, Gaz ve Su Üretimi ve Dağıtım</i>	3.008	24,6	Hizmet sektörü	7.063	57,5
Hizmet sektörü	7.182	58,8	<i>İnşaat</i>	237	1,9
<i>İnşaat</i>	255	2,1	<i>Ticaret</i>	1.152	9,4
<i>Toptan ve Perakende Ticaret</i>	1.079	8,8	<i>Turizm</i>	94	0,8
<i>Oteller ve Lokantalar</i>	96	0,8	<i>Ulaştırma</i>	88	0,7
<i>Ulaştırma, Depolama ve Haberleşme</i>	757	6,2	<i>Telekomünikasyon</i>	751	6,1
<i>Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri</i>	3.250	26,6	<i>Bankacılık</i>	1.689	13,7
<i>Gayrimenkul, Kiralama ve İş Faaliyetleri</i>	0	0,0	<i>Diğer Mali Hizmetler</i>	1.184	9,6
<i>Kamu Yönetimi ve Savunma, Zorunlu Sosyal Güvenlik</i>	0	0,0	<i>Sigortacılık</i>	3	0,0
<i>Eğitim</i>	0	0,0	<i>Diğer</i>	1.865	15,2
<i>Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler</i>	0	0,0	Toplam	12.284	100,0
<i>Diğer Sosyal, Toplumsal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri</i>	1.745	14,3			
<i>Hanehalkının Kullanımlarına Yönelik Faaliyetler</i>	0	0,0			
<i>Uluslararası Örgütler ve Temsilcilikleri</i>	0	0,0			
Sınıflandırmayan	206	1,7			
Toplam	12.210	100,0			
*Not: Sınıflandırma NACE Rev1.1'e göre yapılmıştır.					
Kaynak: TCMB 2008'e ve HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.					

İmalat sanayi, Türk dış yatırımlarında bankacılıktan sonra en büyük paya sahip ikinci sektördür (Şekil 5). Son yıllarda imalat sanayisinin toplam dış yatırım içindeki payı düşmüş olmakla birlikte, bu sektörün gerçekleştirdiği dış yatırımın miktarı mutlak olarak sürekli artmaktadır. İmalat sanayisinin alt kollarına ilişkin HM BAKGM tarafından tutulan herhangi bir istatistiksel verinin bulunmaması, bu sektörün yapısını tam olarak ortaya koymamızı engellese de, son yıllarda TCMB'nin yayınladığı ödemeler dengesi istatistikleriyle diğer bazı kanıtlar kullanılarak çeşitli değerlendirmeler yapmak mümkündür.

Türk firmalarının sanayi alanındaki yatırımları beş sektörde yoğunlaşmaktadır. İmalat sanayi içinde en büyük pay, tekstil ve hazır giyim sektörüne aittir. Bunu gıda ve içecek sanayi sektörü izlemektedir. Daha gerilerden cam sanayisindeki yatırımlar gelmekte, bunu makine teçhizat imalatıyla elektrikli aletler ve beyaz eşya sanayi takip etmektedir (TCMB 2008). Türk firmalarının deri, ağaç, kâğıt, basım, kimya, plastik, metal ve ulaşım araçları sektöründe de yatırımları bulunmaktadır. Ancak bunların payının toplam içinde oldukça küçüktür. Gerçekten de Türk firmalarının yatırımlarının önemli bir bölümü emek yoğun üretim biçiminin hâkim olduğu tekstil, hazır giyim, gıda, deri, ağaç, kâğıt ve basım gibi sanayi dallarından oluşmakta ve hem yurtiçindeki rekabet ve maliyetlerin artması hem de yabancı ülkelerin çekici özellikleri nedeniyle bu sektördeki yatırımların özellikle komşu Balkan ülkelerine ve Doğu Avrupa'ya yöneldiği görülmektedir. Öte yandan görece daha az, ancak büyük ölçekli Türk firmalarının, özellikle AB ülkelerinde teknoloji yoğun endüstrilere yatırım yaptığı bilinmektedir. Örneğin Arçelik/Beko ve Vestel'in çeşitli Avrupa ülkelerinde, mesela Almanya, Hollanda ve İngiltere'de satın aldığı veya komple yeni kurduğu üretim tesisleri (elektronik, beyaz eşya gibi) vardır. İleri teknolojiye erişme ve pazar bulma amaçlı bu yatırımlar azımsanmayacak öneme sahiptir. Bu durum imalat sanayisindeki farklı sektörlerin farklı ülke/bölgelerde göreceli olarak daha önemli olduğunu ortaya koymaktadır. İmalat sanayi sektöründeki yatırımların %68'i Batı Avrupa'ya giderken, %14'ünün Doğu Avrupa ve Balkanlara, %10'unun da Orta Asya Cumhuriyetlerine yöneldiği görülmektedir. Nitekim imalat sanayisine yapılan yatırımlarının büyük bölümü Hollanda (929 milyon dolar), İngiltere (208 milyon dolar), Romanya (127 milyon dolar), Almanya (90 milyon dolar), ABD (56 milyon dolar), Rusya (54 milyon dolar), Macaristan (47 milyon dolar), Kazakistan (46 milyon dolar), Özbekistan (35 milyon dolar), Azerbaycan (29 milyon dolar) ve Mısır'da (28 milyon dolar) yoğunlaşmıştır.

Şekil 5: Türkiye'nin Yurt dışındaki Yatırımlarının Alt Sektörlere Göre Dağılımı (1989-2007).



Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Türkiye'nin dış yatırımları açısından üçüncü önemli sektör *enerji*'dir. Petrol ve doğal gazın üretimi ve işletilmesi üzerine yoğunlaşan bu sektör, 2000'li yılların başına kadar Türk YDY'si içinde küçük bir paya sahiptir (Şekil 5). Her ne kadar Türkiye, 1988 yılından bu yana Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin petrol ve doğalgaz zenginliklerinin aranması, üretimi, taşınması, pazarlanması ve işletilmesi konusunda TPAO aracılığıyla yatırımlar yapmakta ise de, bu alandaki esas büyük ölçekli yatırımlar 2001 yılından sonra TPAO'nun, özellikle Azerbaycan'a toplam değeri 2,5 milyar doları aşan yatırımları ile ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin hızlı ekonomik büyümesinin yarattığı enerji talebini karşılamak, arz güvenliği sağlamaya katkıda bulunmak için yurt dışına, çoğu TPAO tarafından yapılan bu enerji yatırımları, 1999 yılında toplam YDY içinde sadece %3 paya sahip iken, son yıllarda yapılan büyük ölçekli yatırımlarla payını %30'lara çıkarmıştır (Şekil 5). Enerji sektörüne yönelen yatırımların %95'i Azerbaycan'a, %4'ü Kazakistan'a ve geri kalan %1'i de Cezayir'e gitmiştir. Böylece enerji son 5 yıl içinde tüm sektörleri geride bırakarak, YDY içinde en büyük paya sahip sektör haline gelmiştir

4.4. Türkiye'nin Yurt Dışındaki Yatırımlarının Coğrafi Dağılışı

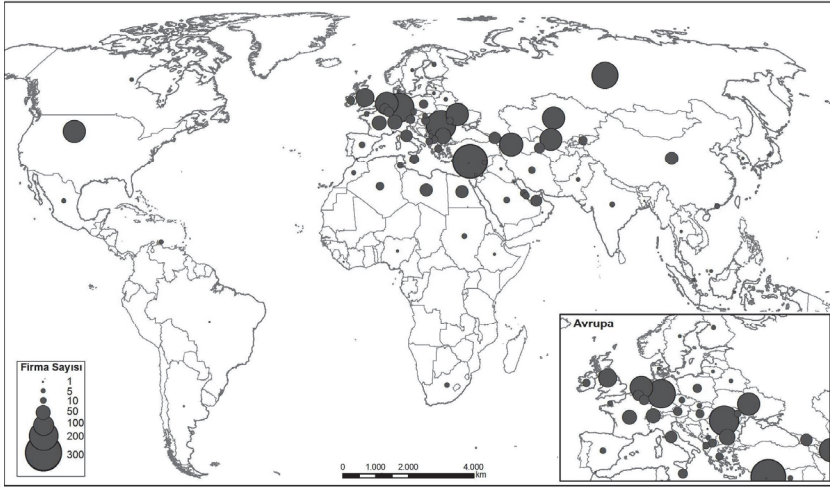
HM BAKGM verilerine göre, Türkiye'nin 1979 yılında sadece bir ülkede, 1989 yılında ise 24 ülkede YDY'si varken, 2007 itibariyle 96 ülkede yatırımını bulunmaktadır (Şekil 6). Türkiye'nin yurt dışındaki yatırımlarının coğrafi dağılışını gösteren Şekil 6'daki harita incelendiği zaman, iki özellik hemen göze çarpmaktadır. Birincisi, Türkiye'nin yurt dışındaki yatırımlarının büyük bölümü, ülkenin yakın çevresindeki Akdeniz ve Karadeniz havzasındaki ülkelere yoğunlaşma göstermiştir. Bu durumun tek istisnası ABD'dir. Gerçekten de Türk firmalarının yatırımları Batı Avrupa, Doğu Avrupa-Balkanlar ve Orta Asya olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmıştır. İkincisi, Afrika'nın batı ve orta bölümü ile Latin Amerika'nın büyük kısmı

özellikle Karayipler ve Orta Amerika bölümü, Avustralya kıtasının tamamı ve Güneydoğu Asya ülkelerinin bir kısmı Türk firmalarının yatırımlarından henüz yoksundur.

Türkiye'den yurt dışına giden yatırımının %86'sı 10 ülkeye yönelmiştir (Şekil 7). En fazla yatırım yapılan ilk 10 ülkeyi gösteren Şekil 8 incelendiğinde, Hollanda, Azerbaycan ve Malta'ya yapılan yatırımların toplam yatırımların 2/3'ünü meydan getirdiği görülmektedir. Bu üç lider ülkeyi, sırasıyla Almanya, Kazakistan, İngiltere, ABD, Lüksemburg, Romanya ve Rusya izlemektedir. Geri kalan diğer tüm ülkelerin payı ise, sadece %14'tür.

Türkiye'den dışarıya yapılan doğrudan yatırımların 2007 yılı sonu itibarıyla %46'sı gelişmiş ülkelere, geri kalan %54'ü de gelişmekte olan ülkelere yönelmiştir. Şekil 8'den anlaşıldığı gibi, Türk firmaları, başlangıçta büyük ölçüde sanayileşmiş Batı ekonomilerine yatırım yaparken, zaman içinde eksenini değiştirmiş ve artan oranda riski daha yüksek, kalkınma düzeyi Türkiye ile benzer veya daha düşük Geçiş Ekonomilerine yönelmiştir. Bu değişikliğin en önemli nedeni, 1989'da SSCB'nin dağılması ile 1990'larda BDT ülkelerinin ortaya çıkmasıdır. Özellikle Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine gösterilen ilginin altı çizilmelidir.

Şekil 6: Yurt dışına yatırım yapan Türk firmalarının ülkelere göre coğrafi dağılışı (2007, Stok)

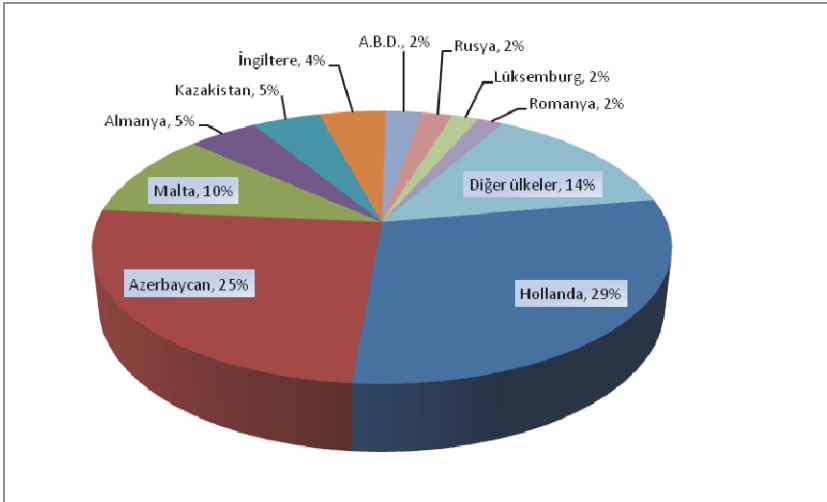


Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Türk firmaların yurt dışındaki doğrudan yatırımlarının bölgesel dağılışı incelendiğinde, *Batı Avrupa*'nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir (Şekil 8). Bu durum sürpriz değildir, çünkü Batı Avrupa ülkeleri geleneksel olarak Türkiye'nin en büyük dış ticaret ortağıdır. Bölge ülkeleriyle Türkiye arasında geçmişte çok eskilere giden yoğun ekonomik ve ticari ilişkiler vardır. Ayrıca bölge ülkelerinde Türkiye kökenli büyük bir nüfus kitlesi bulunmaktadır.

Dolayısıyla bu şartlar göz önüne alındığında, Batı Avrupa'nın Türkiye için en büyük yatırım yeri olması olağandır. İlginç olan, Batı Avrupa'nın Türk yatırımları içindeki yerinin azalmasıdır. Nitekim 1989 yılında toplam yatırımların %65'ini Batı Avrupa alırken, bu oran 2007'de %44'e inmiştir. Bölgedeki Türk dış yatırımlarının %39'u bankacılık ve finansal hizmetler sektöründe, %23'ü imalat sanayisinde, %14'ü ticaret sektöründe, %11'i iletişim sektöründe ve geri kalanı da diğer sektörlerde yoğunlaşmıştır. 634 Türk firmasının faaliyet gösterdiği Batı Avrupa bölgesi toplam firma sayısının %25'ine sahip olup sadece yatırım miktarı bakımından değil, aynı zamanda firma sayısı bakımından da 2005 yılına kadar Türkiye'nin dış yatırımında ilk sırada yer almaktaydı. Ancak bölge 2006 yılından itibaren firma sayısı bakımından birinciliği Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgesine kaptırmıştır. Batı Avrupa bölgesi içinde en fazla yatırımı çeken ülke %66 ile Hollanda'dır. Hollanda'yı sırasıyla çok geriden %11'le Almanya, %10'la İngiltere ve %4'le Lüksemburg izlemektedir. 1990'lı yılların ortalarına kadar Almanya ve İngiltere ilk sırada, Lüksemburg üçüncü ve İsviçre dördüncüyken, Hollanda 1996'dan itibaren üstünlüğü ele geçirmiş ve tartışmasız Türkiye'den giden yatırımların en önemli güzergâhı olmuştur. Gerçekten de Türkiye'nin yurt dışına giden yatırımının %29'u sadece Hollanda'ya yapılmıştır.⁷ Hollanda toplam sermaye tutarı bakımından önde olmakla birlikte, firma sayısı açısından ikinci sırada gelmektedir (Şekil 6).

Şekil 7: Türkiye'nin Yurt Dışındaki Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı (2007, Stok).

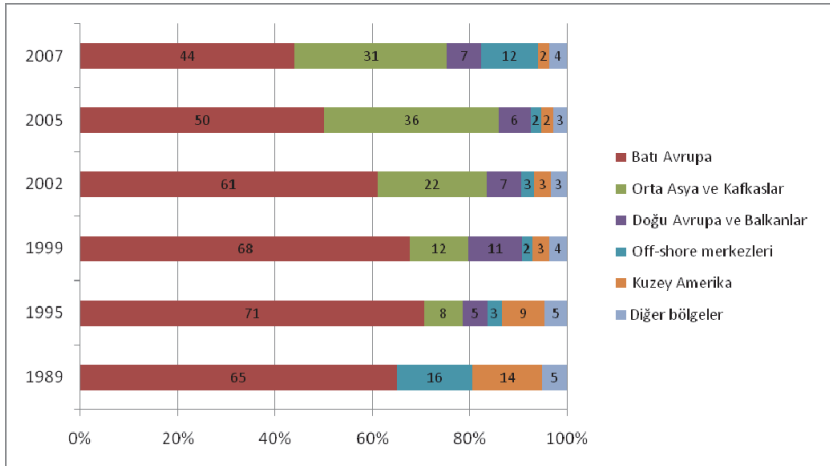


Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Türkiye'den yurt dışına giden doğrudan yatırımların en fazla yer aldığı ikinci bölge *Orta Asya ve Kafkaslar*dır. Bu bölgede 1989'da hiçbir Türk yatırımı yokken, 1991 yılından itibaren bölge ülkelerinin bağımsızlığa kavuşması ile Türk firmalarının bölgeye ilgisi hızla artmıştır. Nitekim 1995 yılında bölge

%8 pay ile üçüncü sıraya yükselmiştir (Şekil 8). 1996 yılından itibaren bu bölge Türk dış yatırımlarında Batı Avrupa'dan sonra ikinciliğe yükselmiş ve her geçen yıl önemini artırarak 2007 yılına gelindiğinde payını %31'e çıkarmıştır. Kısa bir zaman diliminde bölgenin payının bu denli artmasının önemli nedenleri bulunmaktadır (Demirbağ vd. 1998: 285, Akış 1999: 7-9, Çulpan ve Akçaoğlu 2003:191-196, Apan 2006: 56): Türk devletinin hem politik, hem de ekonomik nedenlerle bu bölgeye yapılan yatırımları desteklemesi; tarihsel, kültürel ve coğrafi bakımdan bölgenin Türkiye'ye yakınlığı; doğal kaynakların zenginliği ve üretim maliyetlerinin düşüklüğü; geçiş sürecinde olması nedeniyle yatırımcılara önemli potansiyel ve fırsatlar sunması; iş ortamının Türkiye ile benzer şartlarda olmasının (rüşvetin yaygınlığı, bürokrasinin yoğunluğu, risk ve belirsizliğin yüksekliği) Türk firmalarına sağladığı avantajlar. Orta Asya ve Kafkaslar bölgesine yapılan yatırımlar 2002 yılına kadar imalat sanayisinde yoğunlaşırken, bu yıldan itibaren büyük yatırımlar sonucu enerji sektörü ilk sıraya yükselmiştir. 2007 sonu itibariyle bölgeye giden YDY'nin %85'i enerjiye yönelmiştir. İmalat sanayi %5, bankacılık ise %4'lük paya sahiptir. Firma sayısı bakımından da bu bölge üçüncü (%18) durumda olup, toplam 450 Türk yatırımcısı bulunmaktadır. Bu yatırımcıların arasında büyük Türk firmaları yanında, özellikle KOBİ'lerin yaygın olduğu, hatta çok sayıda şahsın küçük miktarda sermaye ile bölgeye yatırım yaptıkları bilinmektedir. Bölge içinde en çok yatırım yapılan ülke Azerbaycan'dır. Bölgeye giden Türk sermayenin %80'ine sahip olan Azerbaycan'daki yatırımların %97'si enerji (petrol ve doğalgaz) alanındadır. %15 pay ile ikinci sırada yer alan Kazakistan'a akan sermayenin de %51'i enerji sektöründedir.

Şekil 8: Türkiye'nin Yurt Dışındaki Doğrudan Yatırımlarının Bölgesel Dağılışı (1989-2007).



Kaynak: HM BAKGM 2008'e dayanılarak yazar tarafından yapılmıştır.

Yurt dışına yatırım yapan Türk firmalarının en fazla tercih ettiği üçüncü bölge *Doğu Avrupa ve Balkanlar*dır. Bölgeye giden yatırımlar Türkiye'nin doğrudan dış yatırım stokunun %7'sini oluşturmaktadır (Şekil 8). Bu bölgeye yapılan yatırımlar da Orta Asya ve Kafkaslara benzer bir seyir izlemiştir. 1989 yılında bölgede hiçbir Türk yatırımı yokken, SSCB'nin dağılması ve bölge ülkelerinin dünyaya açılması ile Türk firmaları buraya yönelmiş ve böylece söz konusu bölge kısa zaman içinde Türk dış yatırımlarında üçüncü sıraya yükselmiştir (Şekil 8). Ancak firma sayısından Doğu Avrupa ve Balkanlar bölgesi Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarında ilk sırada yer almaktadır. Bunun en önemli nedeni, bölgenin özellikle küçük ve ortak ölçekli Türk firmaları tarafından tercih edilmesidir. Nitekim firma başına 1,2 milyon dolar yatırım düşmesi, bölgeye genellikle küçük ölçekli firmaların yatırım yaptığına işaret etmektedir. 678 Türk firmasının faaliyet gösterdiği bölge, Türk KOBİ'lerin uluslararasılaşması sürecine önemli katkı sağlamıştır. Bölgeye giden YDY'nin %30'u imalat sanayisinde yoğunlaşırken, %24'ü ticarete ve %23'ü de bankacılık sektörüne yönelmiştir. Türkiye'nin bölgedeki en fazla yatırımı Rusya (%30) ve Romanya'dadır (%25). Bulgaristan (%8), Macaristan (%8), Bosna-Hersek (%8), Ukrayna (%7) ve Arnavutluk (%7) diğer önemli yatırım alan ülkelerdir. Bölgede, sanayi yatırımları Romanya ve Macaristan'da yoğunlaşırken, finans ve ticarete dayalı yatırımlar Rusya, Ukrayna ve Bulgaristan'da toplanmıştır.

Türk dış yatırımları açısından dördüncü önemli bölge *Kuzey Amerika*'dır (Şekil 8). ABD ve Kanada'dan oluşan bu bölgedeki yatırımların %99,5'i ABD'ye gitmiştir. İlk Türk yatırımlarının, tıpkı Batı Avrupa'da olduğu gibi, gelişmiş ülkelere oluşan bu bölgeyi tercih ettiği, bu nedenle de bölgenin 1995 yılına kadar Türk yatırımlarında Batı Avrupa'dan sonra ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bu bölgedeki yatırımların yarısı bankacılık alanına, geri kalan büyük kısmı da sanayi ve ticaret sektörüne yönelmiştir. Gerçekten de 120 Türk firmasının, 294 milyon dolar yatırım yaptığı ABD'de, en büyük yatırım 147 milyon dolar ile bankacılık sektörüne yapılmıştır. Bu durumun temel nedeni, ABD'de 350 bin kişiyi geçen Türk nüfusun (Kaya 2006: 10) varlığıdır. Nitekim Amerika'daki Türk nüfusa ve işadamlarına bankacılık hizmeti sunmak amacıyla Türk nüfusun yoğun olduğu ülkelere yatırım yapan Ziraat Bankası'nın 1983 yılında beri, Vakıflar Bankası ise, 1995 yılından beri New York'da şubeleri bulunmaktadır. Aynı şekilde Türkiye'nin büyük özel bankalarından İş Bankası, Akbank ve Yapı Kredi de yine New York'ta temsilcilikler açmıştır (TBB, 2008). Diğer taraftan iki ülke arasındaki büyük dış ticaret hacmi, dünyanın en büyük ve alım gücü en yüksek pazarlarından birinin ABD olması, Türk firmalarının bu ülkede sanayi (56 milyon dolar) ve ticaret (36 milyon dolar) sektörlerine yönelmesinde belirleyici olan faktörler arasındadır.

Türkiye'nin dış yatırımlarında kayda değer payı olan son bölge *off-shore merkezler*dir. Vergi cenneti olarak adlandırılan off-shore merkezleri Türk yatırımlarının yaklaşık %6'sını kendine çekmiştir (Şekil 8). Off-shore merkezlerine giden yatırımların %87'si Malta'ya, %8'i Virjin, Cayman ve Bahama Adaları'na, %3'ü Bahreyn'e ve %2'si de Monako ve Cebelitarık'a yapılmıştır. Bilindiği gibi, özelliği gereği bu tip bölgelere giden doğrudan sermaye esas olarak finans sektörüne yöneliktir.

Diğer bölgeler olarak adlandırdığımız ve içine Afrika, Latin Amerika, Ortadoğu, Doğu Asya ve KKTC'yi alan bölgenin Türk dış yatırımlarındaki payı çok düşük düzeydedir (Şekil 8). *Afrika*'daki Türk yatırımları Mısır, Tunus, Libya ve Cezayir'de, daha çok sanayi, inşaat ve enerji alanında toplanmışken, *Latin Amerika*'daki yatırımların tamamına yakını sanayi sektöründe olup, Arjantin ve Brezilya'da yoğunlaşmıştır. Diğer taraftan *Ortadoğu*'daki yatırımların $\frac{3}{4}$ 'ü İran, Ürdün ve BAE'ye iletişim ve sanayi alanlarında yapılırken, *Doğu Asya*'daki yatırımların $\frac{2}{3}$ 'ü sadece Çin'e, özellikle de, ticaret ve sanayi sektörlerine gitmiştir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Türk firmalarının yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımları, tarihsel gelişme, sektörel yapı ve coğrafi dağılışı bakımından analiz eden bu çalışma, Türk dış yatırımları literatürüne iki önemli katkı sağlamaktadır:

Çalışmanın literatüre yaptığı en önemli katkı, Türkiye'nin yurt dışına yaptığı doğrudan yatırımları tarihsel perspektiften inceleyerek, araştırılmamış olan 1980 öncesi dönemi ilk kez aydınlatmasıdır. Türk dış yatırımlarının başlangıç tarihi 1980 olarak düşülürken, bu araştırma Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarının Cumhuriyetin başlangıcına (1932'ye) kadar indiğini ortaya koymuştur.

İkinci önemli katkı, yazıda Türkiye'den yurt dışına giden doğrudan yatırımlar üzerine bir dönemleme çabasına girilmiş, Türk dış yatırımlarının 6 önemli dönüm noktası olduğu belirlenmiştir: 1) 1961 yılından itibaren Türk göçmenlerin Avrupa ülkelerine gitmesiyle başlayan süreç, 2) KİT'lerin yurt dışındaki firmalarla ortaklık kurarak yaptığı yatırımlar, 3) 1970'lerin başında Türk inşaat şirketlerinin dışarıya açılması (1980 öncesi Türk firmalarının yurt dışına yatırımlara başlamasında bu üç faktör önemli rol oynamıştır), 4) 1989 yılı. Bu yılda 32 Sayılı Kararın yürürlüğe girmesiyle YDY mevzuatı liberalleştirilerek yurt dışına yatırım yapmak bütünüyle serbest hale gelmiş, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve yerine BDT'nin kurulmasıyla Türk firmaları için yeni pazarlar ve fırsatlar ortaya çıkmıştır. 5) 1996 yılında Gümrük Birliğine girilmesiyle başlayan süreç (Türkiye'nin AB ile Gümrük Birliğine girmesi neticesinde Türk dış yatırımları çok büyük bir sıçrama yapmıştır.), 6) Türkiye ekonomisinin

2002-2007 arasında yılda ortalama %7'lik büyüme yakalaması ki AB sürecinin etkisiyle yurt dışına giden yatırımlar bu dönemde zirve yapmıştır.

Bu çalışmanın ana bulguları üç başlık altında toplanabilir:

- Türk dış yatırımlarının $\frac{3}{4}$ 'ü bankacılık, imalat sanayi, enerji ve ticaret sektörlerinden meydana gelmektedir. Türkiye'nin yurt dışına giden yatırımlarının yarısından fazlasını finans sektörünün oluşturduğu görülmektedir ki, gerçekten bankacılık Türk dış yatırımlarına damgasını vurmuştur. 2001 yılından sonra enerji sektörüne yapılan büyük yatırımlar ile kısa bir zaman içinde bu sektör birinci sıraya oturmuştur. Türk dış yatırımlarının yaklaşık $\frac{1}{4}$ 'ünü oluşturan imalat sanayi içinde en büyük pay tekstil ve hazır giyim sektörüne aittir. Bunu gıda ve içecek sanayi, daha gerilerden cam sanayi ve makine teçhizat imalatı ile elektrikli aletler ve beyaz eşya sanayi takip etmektedir. Ticaret sektörü, her dönem istikrarlı şekilde önemini korurken, 1980'ler ve 1990'ların başında inşaat sektörü, son dönemde ise iletişim sektörü önem kazanmıştır.
- Türk firmaları başlangıçta çoğunlukla gelişmiş Batı ekonomilerine yatırım yaparken, 1990'lı yıllarda eksenini değiştirmiş ve böylece zamanla riski daha yüksek, kalkınma düzeyi Türkiye ile benzer veya daha düşük gelişmekte olan geçiş ekonomilerine yönelmiştir. Bu durum Türk dış yatırım trendinin *Güneyden Güneye DYY* olgusunu desteklediğini göstermektedir.
- Türk firmalarının yatırımları Batı Avrupa, Doğu Avrupa ve Balkanlar ile Orta Asya olmak üzere üç bölgede yoğunlaşmıştır. Bu bölgeselleşme eğilimi Türk şirketlerinin henüz küresel değil ancak bölgesel bir güç haline geldiğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Aynı şekilde bu durum coğrafi ve kültürel (tarihsel, dilsel, dinsel ve siyasal benzerlikler şeklinde) yakınlığın Türk firmalarının dış yatırımlarında en önemli belirleyicilerden biri olduğuna işaret etmektedir.

Sonuç olarak Türk firmaları henüz küresel ekonomide olmasa da, bölgesel ekonomide büyük bir yatırımcı haline gelmeye başlamıştır. Gerçekten de Türkiye'nin dünyada büyük bir ülke haline gelmesine en büyük katkıyı sağlayacak araçlardan biri, Türk çokuluslu şirketlerinin dünyadaki yatırımları yoluyla küresel ekonomide edindiği yer ve bunun ülkeye sağladığı siyasi ve ekonomik güçtür. İşte bu nedenle, Türk ÇUŞ'ları ve Türkiye'nin yurt dışı yatırımları üzerine sınırlı sayıda olan teorik ve ampirik araştırmaların sayısının artırılması gerekmektedir.

Teşekkür

Verilerin elde edilmesinde sağladığı yardımlardan dolayı HM BAKGM Daire Başkanı Sayın Samih Güven'e teşekkür ederim. Ayrıca yapıcı öneri ve eleştirileri için de hakemlere minnettarım.

Açıklamalar

- ¹ Bu makale 2008 yılında hazırlanmış ve 2010 yılında yayına kabul edilmiştir. Makalenin hazırlandığı sırada, Türkiye'nin yurt dışı yatırımlarına ilişkin en son yayınlanmış veriler 2007 yılına ait olduğundan, çalışma 2008 yılına kadarki gelişmeleri kapsamaktadır.
- ² GOÜ-GE ülkeleri tarafından ihraç edilen doğrudan sermaye dünya yatırım stokunun 1980 yılında sadece %2'sini (16 milyar dolar) ve 1990 yılında da %7'sini (147 milyar dolar) oluştururken, bu oran 2005 yılında %13'e (1,4 trilyon dolar) erişmiştir (UNCTAD 2006).
- ³ Türkiye'nin yurt dışına yatırımları konusundaki az sayıda çalışmanın işletme veya iktisat perspektifinden yapıldığı görülmektedir. Oysa literatürde DYY konusu birçok disiplin tarafından irdelenmektedir. Bu çalışma bu yönüyle Türk dış yatırımlarına mekânsal perspektiften yaklaşan ilk çalışmadır.
- ⁴ Son yıllara kadar HM BAKGM, resmi yazıyla talep edilmesi, kurumca da uygun bulunması durumunda araştırmacılara firma düzeyinde veri sağlamaktaydı. 2008 yılında alınan prensip kararıyla artık firma düzeyinde veri elde etmek sözkonusu değildir (Samih Güven'le 2008 yılında yapılan görüşme).
- ⁵ Yurt dışında ikamet eden Türklerin yerleştikleri ülkede yaptıkları yatırımlar yani literatürde *etnik girişimcilik* ya da *göçmen girişimciliği* olarak adlandırılan yatırımlar çalışmamızın kapsamı dışındadır. 1960'lardan günümüze, örneğin Almanya, Hollanda ve Fransa gibi ülkelerde kurulan ve etnik girişimcilik şeklinde faaliyet gösteren Türk kökenli girişimcilerin doğrudan yatırımları, ayrı bir araştırma konusudur.
- ⁶ Türk inşaat şirketleri asıl gelişmesini 1980-1987 döneminde yurt dışında ortak girişimler ve yerel bağlı firmalar kurarak kazanmıştır. 1988'den sonra ise Türk inşaat firmaları tam anlamıyla küresel şirket haline gelmişlerdir (Kaynak ve Dalgıç 1991:70).
- ⁷ Hollanda'nın Türk firmaları için en çekici ülke olmasının en önemli nedeni, Türk firmalarının üçüncü ülkelerdeki yatırımlarını Hollanda'da kurdukları "BV" türü holding şirketler aracılığıyla yapmasından kaynaklanmaktadır (Akçaoğlu 2005: 46, Apan 2006: 53-54). Böylece gerçekte başka ülkeye yapılmış yatırım, istatistiklerde Hollanda'ya yapılmış gözükmektedir. Türk firmalarını YDY yapmak için Hollanda'da aracı bir holding şirketi kurmaya iten temel neden, Hollanda hükümetiyle Türkiye arasında 1988 yılında yürürlüğe giren "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması"nın, özellikle holding şirketleri için sağladığı vergi avantajlarıdır.

Kaynaklar

- Accenture (2008). "The rise of the emerging market multinational". <http://www.accenture.com/NR/rdonlyres/2835C9BA-2077-4C68B1CD8B87DC9F009B/0/MPW2Jan08.pdf>. (17.12.2008).
- Akçaoğlu, Emin (2005). *Türk Firmalarının Dış Yatırımları: Saikler ve Stratejiler*. İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yay.
- Akış, Yeşim T. (1999). "Turkish firms' success factors in the Former Soviet Union". *Cross Cultural Management: An International Journal* 6: 3-10.

- Altay, Hüseyin (2003) "Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'ne yapılan sermaye transferlerine etki eden ekonomik faktörlerin Türkiye kökenli uluslararası firmaların yöneticileri açısından değerlendirilmesi". *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6: 1-23.
- Apan, Evrim (2006). *Türkiye'nin Yurt dışına Doğrudan Yatırımları ve Türk Firmalarının Doğrudan Dış Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Hazine Müsteşarlığı.
- Aykut, Dilek ve Dilip Ratha (2004). "South-South FDI flows: How big are they?" *Transnational Corporations* 13: 149-177.
- , Andrea Goldstein (2006). "Developing country multinationals: South-South investment comes of age". *OECD Development Centre Working Paper*. No. 257.
- Batmaz, Nihat (2004). "Türkiye-Kazakistan arasındaki ticari-ekonomik ilişkiler, Türk müteşebbislerinin bu ülkede yaptıkları yatırımların boyutu ve karşılaştıkları sorunlar". *Bilgi: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 29: 83-104.
- Batur, M. Erhan (1994). *Yurt dışı Sermaye Yatırımları ve Yabancı Sermayeden Türk Ekonomisinin Beklentileri*. Uzmanlık Tezi. Ankara: Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı.
- Boston Consulting Group (2006). "The New Global Challengers". www.bcg.com/publications/files/New_Global_Challengers_May06.pdf (3.11.2008).
- Business Week (2006). "Emerging giants". *Business Week*, July 31.
- Çulpan, Refik ve Emin Akçaoğlu (2003). "An examination of Turkish direct investments in Central Eastern Europe and Commonwealth of Independent States". İçinde Svetla T. Marinova ve Marin A. Marinov (Eds.) *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe*. Aldershot: Ashgate.
- Demirbağ, Mehmet; Recep Güneş ve Hafız Mirza (1998). "Political risk management: A case study of Turkish companies in Central Asia and Russia". Hafız Mirza (Ed.) *Global Competitive Strategies in the New World Economy*. London: Edward Elgar. 283-309.
- Dicken, Peter, (2007). *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy*. Fifth Edition. London: Sage.
- Dinar Standard (2007). "Top 100 Companies of the Muslim World". <http://dinarstandard.com/rankings/ds100/index.html>. (11.08.2008).
- DPT (2005). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Dış Ekonomik İlişkiler Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara: DPT Yayınları.
- Dunning, John H. (1993). *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Reading, MA: Addison Wesley.

- _____, (2006). "Comments on dragon multinationals: new players in 21st century globalization". *Asia Pacific Journal of Management* 23: 139-141.
- Economist (2008). "Wind of change, emerging-market multinationals". *The Economist*. January.
- Ekonomik Forum (1998). "Dışarıya yatırım devri". *Ekonomik Forum*. Haziran, 2-31.
- ENR (Engineering News Record) (2008). "Top 225 International Contractors". http://enr.construction.com/people/topLists/topIntlCont/topIntlCont_1-50.asp. (23.11.2008).
- Erbay, Yusuf (1996). *Küresel İşletmelerin Yönetimi ve Türk İşletmelerinin Yeni Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Faaliyetleri*. Ankara: Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü.
- Erdilek, Asım (2003). "A comparative analysis of inward and outward FDI in Turkey". *Transnational Corporations* 12: 79-105.
- _____, (2007). "Outward Foreign Direct Investment by Enterprises from Turkey". İçinde UNCTAD (Ed.) *Global Players from Emerging Markets: Strengthening Enterprise Competitiveness through Outward Investment*. New York: United Nations.
- Financial Times (2008). "Financial Times Europe 500". <http://media.ft.com/cms/fcdd2be4-41db-11dd-a5e8-0000779fd2ac.pdf>. (23.11.2008).
- Forbes (2008). "Forbes Global 2000". www.forbes.com/2003/07/02/international.html. (24.11.2008).
- Fortune (2008). "Fortune Global 500." <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2008/countries/Turkey.html>. (20.12.2008).
- Goldstein, Andrea (2007). *Multinational Companies From Emerging Economies*. New York: Palgrave.
- HM BAKGM (2008). *Türkiye'nin Yurt dışına Sermaye İhracı İstatistikleri Veri Tabanı*, Ankara: Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü.
- İTO (2003). *Türkiye'den Yurt dışına Doğrudan Sermaye Yatırımları ve Türk Yatırımcıları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Kaya, Harun (2004). *Internationalization of Turkish Manufacturing Firms: Foreign Direct Investment Outflow*. Unpublished PhD Dissertation. Institute of Social Sciences. İstanbul: Bosphorus University.
- _____, (2005). "A neglected research area: Internationalization of Turkish firms via outward foreign direct investment". *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 5, 137-154.
- Kaya, İlhan (2006). "Amerikalı Türkler". *Coğrafi Bilimler Dergisi* 4: 1-13.

- Kaynak, Erdener ve Tefvik Dalgıç (1991). "Internationalization of Turkish construction companies: a lesson for third world multinationals?" *Columbia Journal of World Business* 26: 60-75.
- Khanna, Tarun ve Krishna G. Palepu (2006). "Emerging giants: building world-class companies in developing economies". *Harvard Business Review* 84: 60-70.
- Kocabaşoğlu, Uđur (2001). *Türkiye İş Bankası Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yay.
- Koç, Vehbi (1973). *Hayat Hikâyem*. İstanbul: Apa Ofset Basımevi.
- Mathews, John A. (2006). "Dragon multinationals: new players in 21st century globalization". *Asia Pacific Journal of Management* 23: 5-27.
- Mutluer, Mustafa (2003). *Uluslararası Göçler ve Türkiye*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- OECD (2006). *Emerging Multinationals: Who Are They? What Do They Do? What Is At Stake?* Paris: OECD.
- Ramkishen, S. Rajan, Rajiv Kumar ve Nicola Virgill (eds.) (2008) *New Dimensions of Economic Globalization: Surge of Outward Foreign Direct Investment From Asia*. Hackensack, NJ: World Scientific.
- Resmi Gazete (1962). *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 17 Sayılı Karar*. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete. Tarihi: 11.08.1962. Sayısı: 11178. Ankara.
- _____, (1983). *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 28 Sayılı Karar*. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete 18266. 29.12.1983. Ankara.
- _____, (1984). *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 30 Sayılı Karar*. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete 18451. 07.07.1984Ankara.
- _____, (1989). *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar*. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete 20249. 11.08.1989. Ankara.
- _____, (2006). *Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair Karar*. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete 26392. 30.12.2006. Ankara.
- Sabancı, Sakıp (1985). *İşte Hayatım*. İstanbul: Aksoy Matbacılık.
- Sauvant, Karl P. (Ed.) (2008). *The Rise of Transnational Corporations from Emerging Markets: Threat or Opportunity?* Northampton: Edward Elgar.
- Şen, Faruk, Yunus Ulusoy ve Cem Şentürk (2008). *Avrupa Birliği ve Almanya'da Türk Girişimcilerin Ekonomik Gücü*. İstanbul: Günizi Yayıncılık.
- TBB (2008) "Banka ve Sektör Bilgileri". www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Banka_Bilgileri.aspx (09.12.2008).
- TCMB (2008). "Uluslararası Yatırım Pozisyonu". www.tcmb.gov.tr/odemedengeluyppdf.html. (12.11.2008).

- UNCTAD (2006). *World Investment Report 2006: FDI from Developing and Transition Economies: Implications for Development*. New York: United Nations.
- _____, *Global Players from Emerging Markets: Strengthening Enterprise Competitiveness Through Outward Investment*. New York: United Nations.
- _____, (2008a). "Foreign Direct Investment database, FDI on-line". <http://www.unctad.org/Templates/Page.asp?intItemID=1923&lang=1>(02.12.2008).
- _____, (2008b). *World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge*. New York: United Nations.
- _____, (2008c). "Outward FDI Performance Index". www.unctad.org/Templates/WebFlyer.asp?intItemID=3241&lang=1.(28.12.2008).
- Yavan, Nuri (2006). *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi*. İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yay.
- Yeung, Henry Wai-chung (Ed.) (1999). *The Globalisation of Business Firms from Emerging Economies*. Volume 1 ve 2. Cheltenham: Edward Elgar.
- _____, (Ed.) (2007). *Handbook of Research on Asian Business*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Yüksel, Öznur (1999). *Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları*. Ankara: Gazi Büro Kitabevi.
- Ziraat Bankası (1973). *Cumhuriyetimizin Ellinci Yılında Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası 1923-1973*. İstanbul: Ziraat Bankası Yay.

Turkish Outward Direct Investment: A Historical and Spatial Perspective

Nuri Yavan*

Abstract

Studies on foreign direct investment (FDI) in Turkey have historically been focused on inward FDI rather than outward FDI. Yet, recently the activities of Turkish firms have fostered an impressive outflow of direct investment abroad. In this way, this paper examines the sectoral characteristics and spatial distribution of Turkish outward FDI in the world from a historical and geographical perspective. Using secondary data from various sources, the paper provides a historical and evolutionary framework for examining the emergence and growth of Turkish outward FDI. The paper contributes to the literature in four ways: First, outward FDI by Turkish firms can be traced back to the Early Republican Period. Second, there are six key turning points in the historical development of Turkish Outward FDI. Third, more than two-thirds of Turkish outward FDI has gone to banking, manufacturing, trade and energy activities. Fourth, the location of Turkish firms has been heavily concentrated on Western Europe, the Central Asia, Balkans, and Eastern Europe. As a result, Turkey has become a significant outward FDI investor at the regional level.

Keywords

Outward Foreign Direct Investment, Turkish Outward FDI, Turkish Multinational Enterprises, Economic Geography, Internationalization, Globalization

* Assist. Prof., Ankara University, Faculty of Languages, History and Geography, Department of Geography - Ankara / Turkey
nuri.yavan@ankara.edu.tr

Прямые иностранные инвестиции Турции: исторические и пространственные перспективы

Нури Яван*

Аннотация

В Турции исследования о прямых иностранных инвестициях (ПИИ) в основном сосредоточены на инвестициях, сделанных в страну. Однако в последние годы прямые иностранные инвестиции турецких фирм показали значительный рост. Целью данной статьи является анализ исторического развития прямых иностранных инвестиций турецких фирм, отраслевой структуры и географического распределения. Для достижения этой цели были изучены таблицы, карты и графики, составленные на основе вторичных источников национальных и международных институтов, а также литература о прямых иностранных инвестициях в Турции. Результатами этого исследования являются четыре важных вывода: во-первых, вопреки распространенному мнению, начало турецких иностранных инвестиций восходит к первым годам создания Турецкой Республики. Во-вторых, у прямых иностранных инвестиций Турции за рубежом есть шесть важных поворотных пункта. В-третьих, $\frac{3}{4}$ прямых иностранных инвестиций Турции составляют банковское дело, обрабатывающая промышленность, энергетика и торговля. В-четвертых, иностранные инвестиции турецких компаний сконцентрированы в трех регионах: в Западной Европе, Восточной Европе-на Балканах и в Центральной Азии. В результате утверждается, что даже если турецкие фирмы еще не вышли на глобальный уровень, на региональном уровне уже начинают играть роль крупного инвестора.

Ключевые слова

прямые иностранные инвестиции, иностранные инвестиции, многонациональные турецкие компании, экономическая география, интернационализация, глобализация

* И. о. доц. доктор, Анкарский университет, факультет языка, истории и географии, кафедра географии – Анкара / Турция
nuri.yavan@ankara.edu.tr